

Západočeská univerzita v Plzni
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2016

Dominik Heller

Západočeská univerzita v Plzni

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

Nedemokratické režimy ve středovýchodní Evropě

za druhé světové války – komparace Chorvatska

a Slovenska

Dominik Heller

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Filozofická fakulta

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

Nedemokratické režimy ve středovýchodní Evropě

za druhé světové války – komparace Chorvatska

a Slovenska

Dominik Heller

Vedoucí práce:

PhDr. Vladimír Naxera, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské Univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016 .....

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Vladimíru Naxerovi, Ph.D., který mi svým vstřícným přístupem a odborným vedením velice pomohl při jejím zpracování.

Obsah

1. Úvod.....	9
2. Teorie nedemokratických režimů	12
2.1. Teorie a typologie J. J. Linze	13
2.1.1. Limitovaný pluralismus vs. monismus.....	14
2.1.2. Mentalita vs. ideologie	14
2.1.3. Mobilizace vs. depolitizace	15
2.1.4. Typologie autoritativních režimů	16
3. Případová studie: Slovenský štát	18
3.1. Geneze „nezávislého“ státu	18
3.2. Politický systém	21
3.2.1. Ústavně-právní, institucionální nastavení a fungování v praxi	21
3.3. Mocenská centra režimu.....	25
3.3.1. HSES	25
3.3.2. Římsko-katolická církev.....	27
3.3.3. Německý faktor	28
3.4. Protirežimní opozice a zánik Slovenského štátu	30
3.4.1. Identifikace opozice a její činnost	30
3.4.2. Zánik režimu.....	33
3.5. Zařazení SR do typologie J. J. Linze.....	34
4. Případová studie: Nezávislý stát Chorvatsko	36
4.1. Geneze „nezávislého“ státu	36
4.2. Politický systém	39
4.2.1. Ústavně-právní, institucionální nastavení a fungování v praxi	39
4.3. Mocenská centra.....	42
4.3.1. Ustaša	42
4.3.2. Římsko-katolická církev.....	44
4.3.3. Německo-italský faktor	45
4.4. Protirežimní opozice a zánik Nezávislého státu Chorvatsko	46
4.4.1. Identifikace opozice a její činnost	47
4.4.2. Zánik režimu.....	50
4.5. Zařazení NDH do typologie J. J. Linze.....	51
5. Závěr	53

6.	Literatura a prameny	58
7.	Resumé.....	64
8.	Přílohy.....	65

Seznam zkratek

AVNOJ – Antifašistická rada národního osvobození Jugoslávie

ČSR – Československá republika

GUS – Ústřední ustašovské vedení

HG – Hlinkova garda

HSLS – Hlinkova slovenská ľudová strana

HSP – Chorvatská strana práva

CHSS – Chorvatská selská strana

KSJ – Komunistická strana Jugoslávie

KSS – Komunistická strana Slovenska

NDH – Nezávislý stát Chorvatsko

NOA – Národně osvobozenecská armáda

SD – Bezpečnostní služba (*Sicherheitsdienst*)

SIPO – Bezpečnostní policie (*Sicherheitspolizei*)

SNP – Slovenské národní povstání

SNR – Slovenská národní rady

SNS – Slovenská národní strana

SR – Slovenská republika

UHRO – Ustaša – chorvatská revoluční organizace

VMRO – Vnitřní makedonská revoluční organizace

ZBOR – Sjedinená bojová organizace práce

1. Úvod

Období druhé světové války přivedlo na scénu tehdejšího evropského kontinentu hned několik nově etablovaných státních útvarů, jež se co do své krátké existence omezily pouze na etapu probíhajícího válečného konfliktu. Většina z nich se přitom spoléhala na přežití pod záštitou Hitlerova Německa, které díky značným úspěchům na bojových frontách hbitě posouvalo hranice své moci a vlivu. Mezi taková zřízení, která navíc v protikladu k ostatním spojencům Osy¹ vděčila nacistické Třetí říši za svou holou existenci, můžeme zařadit i první Slovenskou republiku (1939–1945), známější pod názvem Slovenský štát, a také Nezávislý stát Chorvatsko (1941–1945). Tyto dva nedemokratické režimy z oblasti středovýchodní Evropy se tak, vzhledem k dobové vázanosti na nastolenou mezinárodní situaci, stejně tak jako řadou obecných systémových rysů, vzájemně značně podobaly a tím se příhodně pro náš účel nabízejí k bližšímu prozkoumání.

Cílem této práce je proto provedení analýzy těchto dvou vybraných nedemokratických režimů. K naplnění tohoto cíle nám dopomůže zodpovězení následně formulovaných otázek. Jaké okolnosti vedly k etablování těchto režimů? Jaké uspořádání vykazovaly institucionální a politické složky státu a jaká byla míra autonomie daných jednotek vůči nacistickému Německu? Kdo byl zdrojem moci ve státě, ať již kolektivním, či individuálním a jakou pozicí v systému disponoval? Existovala nějaká dominantní opoziční síla? A pokud ano, jakou roli sehrála vstříc klíčovému událostem v otázce pádu režimu a následného poválečného vývoje? Sekundární cíl práce poté zahrnuje přiřazení první Slovenské republiky a Nezávislého státu Chorvatska do typologie nedemokratických režimů Juana José Linze.

V rámci metodologického rámce je tato bakalářská práce koncipována jako komparativní případová studie, která jako hlavní metodu výzkumu využívá komparaci. Konkrétně, vzhledem k faktu, že námi zkoumané případy se váží k totožnému časovému období, se jedná o metodu synchronní komparace. Za komparační kritéria byly využity

---

¹ Např. Maďarsku a Rumunsku.

výše představené otázky, které však pro lepší a hlavně jasnější uchopení definujeme v rámci těchto pěti bodů:

- okolnosti geneze Slovenského štátu a Nezávislého státu Chorvatsko;
- nastavení politického systému, jeho institucí a právního řádu;
- míra závislosti na zahraničním faktoru – Německé říši;
- zdroj moci ve státě a jeho pozice v systému;
- existence opozice a její role vstříc krachu režimu a poválečnému vývoji.

Celková struktura práce bude rozdělena do několika částí. První z nich se pokusí přiblížit teoretický rámec v oblasti studia nedemokratických režimů. V této pasáži tak budou shrnuty stěžejní východiska z prací nejvýznamnějších teoretiků nedemokracií. Hlavní důraz bude kladen na práci J. J. Linze, jehož štěpící linie totalitních a autoritativních režimů nám dopomohou k naplnění sekundárního cíle práce.

V druhé části bakalářské práce se budeme soustředit na analýzu obou režimů. Nejprve se pokusíme nastínit historické pozadí a shrnout nejvýznamnější události vedoucí k vzniku těchto státních útvarů. Následně se zaměříme na období samotné působnosti obou zemí s přihlédnutím k jejich vztahu k Třetí říši a vnitřnímu politickému i institucionálnímu uspořádání, a to s větším důrazem na dominantní politické aktéry – v Chorvatsku hnutí Ustaša v čele s Ante Pavelićem a na Slovensku Hlinkovu slovenskou ľudovou stranu v čele s Jozefem Tisem. Nezůstane však opomenut ani značný vliv římsko-katolické církve, obdobně jako působení významných opozičních sil. V neposlední řadě se budeme věnovat postupné krizi režimu a jeho následnému pádu.

Po provedení této politologicko-historické komparativní analýzy se pokusíme v návaznosti na teoretický rámec sepsaný v první části práce určit na základě jasně definovaných štěpících linií – monismus vs. limitovaný pluralismus, ideologie vs. mentalita a mobilizace vs. depolitizace – zdali zvolené případy odpovídají kritérium autoritativního, či spíše totalitního režimu a popřípadě je blíže specifikovat. Závěr práce by poté sumarizoval zjištění ze samotné komparace, kde by se poukázalo, s přihlédnutím

k nastaveným kritériím, na možné odlišnosti a podobnosti zkoumaných režimů rozpracovaných v předchozích částech práce.

Seznam využitých zdrojů sahá od knižních publikací v podobě monografií i kolektivních sborníků po odborné články a periodika, a to s cílem zahrnout dostatečný a zároveň kvalitní rozsah literatury a pramenů. Vzhledem k tomuto faktu bude využíváno kromě textů českého a slovenského původu také textů cizojazyčných, převážně v angličtině.

V otázce představení teoretického základu bude pracováno, v co největší možné míře, s původními texty nejdůležitějších autorů dané oblasti. V našem případě tedy převážně s dílem J. J. Linze *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. V rovině první Slovenské republiky se poté pokusíme vypořádat s přítomnou stále probíhající diskuzí o fenoménu válečného státu v slovenských historiografických kruzích. Vzhledem k citlivosti daného období se budeme snažit o co nejbezpečnější manipulaci s takovými informacemi, a to kromě nutné dávky kritické reflexe také verifikací z ostatních zdrojů. Obecně budeme cílit na mladší generaci slovenských historiků, a to nikoli s úmyslem zpochybňovat odbornou znalost ostatních autorů, ale spíše ve snaze pracovat s texty reflektujícími soudobý diskurz. U Nezávislého chorvatského státu poté využijeme rozsáhlých podkladů od uznávaných odborníků na balkánskou a jugoslávskou problematiku, od M. Tejchmana, J. Pelikána, L. Hladkého, I. Goldsteina, J. Tomaseviche po celou řadu dalších, o kterých jsem přesvědčen, že budou představovat dostatečně široké portfolio pro co neobjektivnější faktickou interpretaci.

2. Teorie nedemokratických režimů

Studium nedemokratických režimů obsahuje velice rozsáhlou škálu odlišných teoretických přístupů. Jak uvádí P. Brooker, za tímto faktem stojí především samotná různorodost nedemokratických režimů, stejně jako subjektivní preference jednotlivých autorů při zkoumání daného problému a také samozřejmě vliv paradigmatu dané doby. I přes tuto skutečnost se v rámci studia nedemokracií vyprofilovaly dvě základní otázky, a to ty soustředěné na typ vlády – kdo vládne? – a ty, které specifikují formu režimu – jak vládnou?. Zatímco koncentrace na zkoumání forem režimů je jednoznačně viditelná u slavných a ústředních teorií „ismů“ – totalitarismu a autoritarismu – teoretické přístupy zdůrazňující typ vlády zahrnují vojenské diktatury či režimy osobní moci (Brooker 2013: 13). My se v rámci naší práce pokusíme z oné široké palety vybrat pro náš účel nejvhodnější a zároveň nejdůležitější z nich, a proto se také detailněji zaměříme na synopsi totalitního a autoritativního režimu.

Totalitarismus se do popředí zkoumání dostává již v polovině padesátých let 20. století v díle *Totalitarian Dictatorship and Autocracy* C. J. Friedricha a Z. Brzezinského. Jejich slavná definice ideálního typu totalitních režimů předložila katalog šesti základních bodů a zároveň vymezila totalitarismus jako ryze moderní fenomén². „Totalitní diktatura, v určitém smyslu, je adaptací autokracie do industriální společnosti dvacátého století“³ (Friedrich a Brzezinski 1961: 15). Odhlédnutí od čistě systémového pohledu důrazem na kritéria ideologie a snahy státu pronikat do života společnosti přinesl pohled Hannah Arendt, která nejobsáhleji uchočila koncept masové společnosti a její důležitost pro formování totality ve svém díle *Původ totalitarismu*. „Hlavním znakem masového člověka není brutalita či primitivnost, nýbrž osamocení a nedostatek normálních sociálních vztahů“ (Arendt 1996: 444). Významné přispění do výzkumu nedemokracií zanesl také italský politolog G. Sartori, jenž kromě představení vlastních definičních

---

² Druhou názorovou větev tvoří tzv. primordialisté. Např. R. Preisner, K. R. Popper, J. L. Talmon či bývalý český ústavní soudce V. Čermák (Balík a Kubát 2012: 27). „Moderní totalitarismus je tedy společenským jevem, jenž má hluboké kořeny v nejrůznějších oblastech a také v nejrůznějších podmínkách ekonomických, politických a sociálně psychologických struktur. Tento jev není novým fenoménem 20. století, ale je historicky podmíněn do té míry, že jej lze filozoficky a sociologicky analyzovat jen v souvislosti s předchozím historickým procesem“ (Čermák 1992: 113).

³ „Totalitarian dictatorship, in a sense, is an adaption of autocracy to twentieth-century industrial society.“

znaků a tzv. pólového typu⁴ rozlišil dvě základní fáze – fázi prosazování režimu a fázi stabilizace (Sartori 1993: 200–202). Tím mj. úspěšně reagoval na kritiku samotného konceptu Friedricha a Brzezinského jako formátu přílišně rigidního a postrádajícího dynamičnost, neboť na jeho základě totalitarismus buďto absolutně existuje, či absolutně neexistuje (Říchová 2000: 232).

2.1. Teorie a typologie J. J. Linze

Nejvíce komplexní a pro náš účel zároveň nejprůhodnější vymezení nedemokratických režimů však předkládá až španělský politolog Juan José Linz. Ten je považován za jednoho z nejstěžejnějších a nejvýznamnějších teoretiků především pro svůj přínos v otázkách odlišení netotalitních typů těchto zřízení, a to vymezením a definováním svébytné kategorie autoritativních režimů stojící paralelně vedle režimů totalitních a demokratických (Balík a Kubát 2012: 57).

Již ve své práci z roku 1964⁵ představil definici autoritativních režimů, založenou na kontrastu systémů soutěživých demokracií a ideáltypu systémů totalitních, jako „politické systémy s omezeným neodpovědným pluralismem, bez vypracované a vedoucí ideologie, zato se zřetelnou mentalitou, bez extenzivní či intenzivní politické mobilizace, vyjma některých etap jejich vývoje, a ve kterých vůdce či příležitostně malá skupina uplatňuje moc v rámci formálně nepřesně definovaných, avšak současně celkem předvídatelných hranic“⁶ (Linz 2000: 159). Tato Linzova definice přináší tři základní rysy autoritarismu – limitovaný pluralismus, mentalita a absence politické mobilizace – které se tak staví do protipólu k třem definičním znakům totalitarismu – monismus, ideologie a politická mobilizace – a dávají tak vzniknout určujícím štěpícím liniím⁷

---

⁴ Ideální typ totalitarismu a demokracie, který nám vytváří škálu, na níž můžeme definované režimy následně umístit.

⁵ *An authoritarian regime: the case of Spain*, kterou v průběhu let dále rozpracoval v dalších publikacích a veškeré své poznatky poté revidoval a sumarizoval v knize *Totalitarian and Authoritarian regimes* (2000), ze které je primárně čerpáno v této kapitole.

⁶ “Political systems with limited, not responsible, political pluralism, without elaborate and guiding ideology, but with distinctive entalities, without extensive nor intensive political mobilization, except at some points in their development, and in which a leader or occasionally a small group exercises power within formally ill-defined limits but actually quite predictable ones.”

⁷ Souhrnné odlišení dvou nejvýznamnějších skupin nedemokracií s přihlédnutím ke konkrétním aspektům můžeme nalézt u Balíka a Kubáta (příloha – tabulka 1) či u autorů Erzow a Frantz (příloha – tabulka 2).

(osám) mezi totalitními a autoritativními režimy (Erzow a Frantz 2011: 5). My se nyní pokusíme podrobněji těmto liniím věnovat.

2.1.1. Limitovaný pluralismus vs. monismus

Omezení pluralismu je nejcharakterističtějším rysem autoritativních režimů, jenž je odlišuje jak od demokracií, kde se potýkáme s téměř neomezeným pluralismem, tak také od totalitních režimů, kde se setkáváme s tzv. monismem (Linz 2000: 161). Ten představuje existenci jediného nikoli však monolitického centra moci, jímž jsou všechny instituce a skupiny, které jsou reálně spíše politickými výtvary centra než produkty společnosti, zprostředkovány a odvíjí právě od něj svojí legitimitu (Linz 2000: 70). V rámci autoritarismů taková striktní pravidla aplikována nejsou a režim pod podmínkou loajality a nekritických postojů vůči jeho podstatě toleruje či v některých případech i podporuje fungování řady organizací, které mohou mít i politický přesah. Míra limitu pluralismu se však různí a přímo předurčuje složení rekrutovaných elit, které probíhá nejčastěji procesem kooptace nových členů do vládnoucí elity, jež je v důsledku povětšinou silně heterogenní (Balík 2007: 267). J. J. Linz k typickým znakům takových režimů přiřazuje i fungování tzv. semiopozice a pseudoopozice, které mohou vyvíjet svou činnost právě v takovémto semisvobodném prostředí. Semiopozice se skládá z nedominantních či ve vládě vůbec nezastoupených neinstitutionalizovaných skupin, jež formulují částečnou kritiku režimu, přestože jsou ochotny s ním spolupracovat bez požadavku na jeho zásadní proměnu, neboť akceptují historickou legitimitu autoritativní podoby režimu, obdobně jako legitimitu vůdce (Linz 2000: 168–170).

2.1.2. Mentalita vs. ideologie

Těmito pojmy dochází k odlišení způsobů (originality) legitimizačních zdrojů obou soustav. Linz ideologie popisuje jako osobitý a ucelený systém myšlení (idejí, pohledů a názorů), kodifikovaný přímo či za přispění intelektuálů a ve většině případů v psané formě. Mentalita naproti tomu představuje způsoby myšlení a cítění, spíše emocionálního než racionálního rázu, které poskytují neuzákoněné způsoby reakcí na různé situace (Linz 2000: 162). Specifické rysy ideologie a mentalita na základě vymezení J. J. Linze nejpřehledněji odhaluje tato tabulka:

Mentalita	Ideologie
intelektuální postoj	intelektuální obsah
beztvará, proměnlivá, vágní	pevně tvarovaná
blíže k přítomnosti a minulosti	silný utopický, futuristický element

(Balík 2007: 272).

Na základě těchto charakteristik lze tedy konstatovat, že se mentalita kvůli absenci poutavých utopických vizí budoucnosti stává daleko složitěji rozšířitelnou a pro svůj rozostřený obsah také srozumitelnou širokým masám společnosti. Mentalita tudíž nedisponuje silou nezbytnou pro absolutní mobilizaci a manipulaci obyvatelstva umožňující všudypřítomný „test loajality“, ale na druhou stranu také snižuje pravděpodobnost konfliktu s náboženstvím a vědou (Balík a Holzer 2001: 36–37; Balík 2007: 272–273). Nesmíme však opomenout fakt, že se v obou případech jedná o odlišení reflektující dva extrémní póly, kde meziprostor vyplňuje rozsáhlá šedá hmota, v rámci níž se všechny, v následném oddílů jmenované, typy režimů s tendencí k jednomu či druhému extrému nacházejí (Linz 2000: 163).

2.1.3. Mobilizace vs. depolitizace

Míra politické mobilizace je důležitou, určující hodnotou jak v rámci nedemokratických režimů obecně, tak v rámci režimů autoritativních. Rozsah užívání mobilizace se v rámci jednotlivých typů liší, oproti totalitárním režimům však probíhá pouze v určitých fázích, a tudíž nikoli nepřetržitě. U autoritativních režimů se nejnižší úroveň⁸ mobilizace projevuje tzv. depolitizací, tedy silnou apatií k politickým otázkám. Té je nejčastěji dosaženo po stabilizaci nově nastoleného režimu, který sice ve svých počátcích mohl užívat mobilizačních metod (typické hlavně pro původně systémy soutěživých demokracií s běžnou participací občanů), ale to spíše jako nezbytnou součást tvorby národní identity v boji za novou budoucnost (Linz 2000: 165–168).

⁸ Balík a Kubát vymezují čtyři základní stupně politické účasti: omezenou účast, kontrolovanou účast, tendenci k politické apatii a povzbuzování této apatie (dosažení depolitizace) (Balík a Kubát 2012: 63).

2.1.4. Typologie autoritativních režimů

Na základě výše rozpracovaných kritérií, jejich vzájemné kombinace a míry naplnění představil J. J. Linz sedm hlavních typů takovýchto systémů:

1. Vojensko-byrokratické autoritativní režimy – stojící jak zřejmé na kooperaci armádních a byrokratických složek. Typický je přitom pragmatický způsob vládnutí nepodléhající žádnému ideologickému obsahu.
2. Organický etatismus – vycházející z kontroly společnosti prostřednictvím organizovaných struktur.
3. Mobilizační autoritativní režimy v postdemokratických společnostech.
4. Postkoloniální mobilizační autoritativní režimy.
5. Rasové a etnické „demokracie“ – v nichž sice existuje systém splňující veškerá demokratická kritéria, ale je přístupný pouze jasně definované rasové či etnické skupině.
6. „Defektní“ a „pretotalitní“ autoritativní režimy – snažící se o dosažení totalitarismu, ale zatím nedostávající některému či některým ze tří základních kritérií jeho fungování⁹.
7. Posttotalitní autoritativní režimy – jsou specifickým typem, jenž v průběhu 90. let sám Linz¹⁰ vyčlenil jako samostatný režim na roveň totalitních, autoritativních a demokratických (Linz 2000: 184–261).

Právě u režimů posttotalitních Linz využívá teoretický rámec kanadského politologa G. Skillinga, který rozlišuje mezi kvazi-totalitárními autoritarismy (charakteristickými hlavně snahou o likvidaci určité sociopolitické skupiny společně s tendencí k ovládnutí společnosti skrze státem kontrolované instituce), konzultativními (začínající využívat služeb odborníků a na rozdíl od prvního typu byrokratický přístup převažuje nad represivním), kvazi-pluralistickými (v nichž se objevuje skupinový konflikt, doprovázející spory mezi stranickými frakcemi a také postupná zvyšující se nezávislost

---

⁹ Defektní představuje režim, jehož tranzice se v jednom ze tří pilířů zablokovala. Pretotalitní představuje takový, jenž ještě totalitního ideáltypu nedosáhl, ale směřuje k němu.

¹⁰ Ve spolupráci s A. Stepanem.

ostatních nezbyrokratizovaných skupin) a demokratizujícími se pluralitními autoritářskými (Linz 2000: 253–256). Otázka posttotalitních typů se ovšem v rámci Linzovy studie stala nejvíce diskutovanou a také nejvíce kritizovanou kategorií. Problematickým se ukázala především terminologicko-významová rovina zařazení kvazi-totalitarismu pod kategorii posttotalitarismu. Příslovce kvazi totiž znamená zdánlivost či přibližnost, a tak evokuje přiřazení spíše k totalitní kategorii než k posttotalitní. Jak trefně uvádí Balík a Kubát: „[n]emůže být něco post „x“, když „x“ vůbec neexistovalo a pokud ano, tak minimálně v nějaké nedokonalé či deformované podobě“ (Balík a Kubát 2012: 80). S přihlédnutím k tomuto faktu se tak nabízí možnost vyčlenit kvazi-totalitarismus z podtypů autoritativních režimů, a to v nejlepším případě jako samostatné kategorie nedemokratických režimů.

Závěrem k úplné komplexnosti naší teoretické exkurze v pojetí J. J. Linze je třeba dodat, že ještě informoval o existenci specifických politických systémů, které nelze do žádné z demokratické, totalitní ani autoritativní sféry zařadit. V takovém kontextu hovořil o systémech tradiční autority a osobní vlády, respektive tedy sultanistických režimech (Linz 2000: 143–155).

3. Případová studie: Slovenský štát

3.1. Geneze „nezávislého“ státu

Klíčovým hybatelem a katalyzátorem slovenského emancipačního procesu se stala Mnichovská dohoda podepsaná zástupci Francie, Velké Británie, Itálie a Německa dne 30. září 1938. Jejím důsledkem nebylo pouze radikální oslabení státnosti tehdejšího Československa, ale i faktické postoupení celé střední Evropy Hitlerovi. Tento zahraničněpolitický otřes se tedy výrazně projevil i do následného vývoje československé vnitřní politiky, a to především otevřením prostoru k naplnění autonomistických a později separatistických tendencí (Lacko 2008: 13–15).

Samozřejmostí je, že takovéto tendence se v rámci slovenského sociopolitického spektra neobjevily přes noc, ale rezonovaly prakticky již od ustanovení prvorepublikového státu v říjnu 1918. Ztělesněním těchto snah se stala *Hlinkova slovenská ľudová strana* (HSĽS), která nároky na autonomní status opírala již o ustanovení Pittsburské dohody¹¹. HSĽS iniciovala v meziválečném období hned tři návrhy zákonů na realizaci slovenské autonomie, a to v letech 1922, 1930 a 1938. Tyto snahy však šly zcela jednoznačně proti vnitřně zakořeněné vizi státotvorného budování na unitárních základech, obdobně jako narážely na nedostatek politické vůle vzhledem k nutnosti potenciálního provedení ústavních změn (Arpáš 2005: 8–9).

Decentralizační proces tudíž odstartovaly až události posledních zářijových dní vrcholících odstoupením prezidenta republiky Edvarda Beneše 5. října 1938. Hned následného dne bylo v Žilině svoláno širší předsednictvo HSĽS, ke kterému se připojily i ostatní politické subjekty na Slovensku¹². Jejich přítomnost se ale v konečném účtování ukázala pouze jako symbolická, neboť se již naplno projevil vzrůstající mocenský vliv HSĽS a z mezistranické diskuze se zasedání proměnilo v diktát jedné strany. Východiský jednání se stala tzv. *Žilinská dohoda*, která posvěcovala vydání zákona o slovenské autonomii a požadovala pověření Jozefa Tisa na pozici premiéra první

---

¹¹ Dokument z 30. května 1918 formulující mj. právo slovenské strany v rámci nově vzniklého státu na nezávislé fungování administrativy, sněmu i soudní moci (Měchýř 1991: 6).

¹² Např. Slovenská národní strana, Československá strana národně socialistická, Národní obec fašistická, zástupci agrárníků či živnostníků.

slovenské autonomní vlády. Výsadní postavení HSĽS, obdobně jako její výslovný příklon k nacistickému Německu v ideologické rovině potvrdil také souběžně vydaný *Manifest slovenského národa* (Rychlík 1997: 143–145). Ten již otevřeně hovořil o Slovácích jako o svobodném národě, vyjadřoval podporu slovenské vládě a hlásal vytrvání „po boku národov, bojujúcich proti marxisticko-židovskej ideológii rozvratu a násilia“ (Rychlík 1997: 145). Dopady těchto událostí se projevíly záhy, a to postupnou likvidací stranické soutěže skrze importaci ostatních politických subjektů do HSĽS. Slučovací proces se nevyhnul mj. agrárikům či ani ideově blízké Slovenské národní straně, přičemž zároveň došlo i k zákazu činnosti komunistů a sociálních demokratů (Kopeček 2006: 77).

Dne 22. listopadu 1938 schválilo Národní shromáždění zákon o autonomii Slovenska¹³ a o necelý měsíc později proběhly první, a jak se ukázalo také poslední, volby do etablovaného slovenského sněmu. Kandidátka HSĽS-SNS, jako jediný představený subjekt, získala 97,3 % hlasů, což jednoznačně předznamenalo antidemokratický charakter rýsující se podoby nového režimu¹⁴. Demontáž parlamentní demokracie se mj. projevila také v rozpouštění většiny prvorepublikových spolků a sdružení, zesílením cenzury a zákazem opozičního tisku či v neposlední řadě vlnou pouličních násilností a zavražďování proti židovskému i českému obyvatelstvu z řad formujících se Hlinkových gard¹⁵ (Kopeček 2006: 77–78).

Nutností je ovšem neopomenout, že celý proces slovenského odtržení od ČSR, by nemohl ani v nejmenším být naplněn bez svolení a dohledu nacistického Německa. Z hlediska budoucího vývoje byl názor Němců nejlépe shrnut již v memorandu ze 7. října E. Woermannem, vedoucím politického oddělení ministerstva zahraničí. „Nezávislé Slovensko [...] by bylo ústavně slabé a bylo by tak pro německou potřebu pronikání na Východ a jeho osidlování nejvýhodnější“ (Shirer 2004: 389). Stvrzení

---

¹³ Ústavní zákon 299/1938 Sb. ze dne 22. 11. 1938 *o autonomii Slovenskej krajiny* v rámci všeobecných ustanovení také pozměňoval název státu na Česko-Slovenskou republiku (Měchýř 1991: 18).

¹⁴ E. Nižňanský rozděluje tři stupně ľudácké uzurpace moci ve vládních strukturách tří Tisových kabinetů v období od vyhlášení autonomie až po zvolení J. Tisa prezidentem v říjnu 1939. Postupný přechod od nutného politického vyjednávání k mocenskému řešení problémů nejlépe odhaluje poměr vládních pozic ostatních stran k HSĽS – I. stupeň 3:2 (HSĽS : agrárikci), II. stupeň 3:1:1 (HSĽS : agrárikci : SNS), III. stupeň 4:1:1 (HSĽS : agrárikci : SNS) (Nižňanský 2002: 187–189).

¹⁵ Srov. níže.

takovéhoto přístupu přišlo 17. října na schůzi H. Göringa se zástupci slovenské strany. Nový místopředseda právě vzniklé autonomní vlády F. Ďurčanský ujistil polního maršála, že primárním přáním Slovenska je nezávislý stát s těsnými vazbami na Říši a ten ještě téhož dne takovou myšlenku podpořil (Shirer 2004: 389, 396).

Přes značné rozpory v rovině její realizace existovalo v rámci HSLS majoritní souznění s myšlenkou dotvoření nezávislého státu. Její formulaci se dostalo 21. února 1939 v předloženém programu Tisovy vlády deklarující evoluční cestu bez vnějšího zasahování (Arpáš 2005: 18). Tento fakt se stal pomyslnou poslední kapkou pro představitele ústřední vlády v Praze, která v noci z 9. na 10. března vyhlásila realizaci vojensko-politického zákroku pod vedením generála Aloise Eliáše¹⁶. Její uskutečnění respektoval i Berlín, ač latentně zároveň podporoval ľudácké aktivity. Výsledkem bylo odvolání monsignora Tisa a v Praze následné jmenování nového zástupce slovenské vlády Karola Sidora¹⁷. Celkové dopady akce však byly více než rozporuplné a z politického hlediska nedosáhly vytouženého návratu umírněného přístupu v slovenských kruzích (Lacko 2008: 31–34).

Od této chvíle iniciativu přebrali nacisté. „Nastal čas, aby Hitler osvobodil Slovensko“ (Shirer 2004: 399). 11. března byl K. Sidorovi předložen jasný požadavek, na okamžité vyhlášení Slovenské nezávislosti, k překvapení nacistů i samotného Hitlera však Sidor odmítl¹⁸. Teprve proto obrátili svou pozornost k Tisovi. Hitler se s Tisem sešel 13. března na kancelářství v Berlíně, a ač se Tiso¹⁹ vyhnul přímé odpovědi tváří tvář vůdci, tak nakonec následného dne, 14. března 1939, vyhlásil na zasedání Slovenského sněmu v Bratislavě první Slovenskou republiku²⁰ (Shirer 2004: 398–401).

---

¹⁶ V povědomí tato akce vešla jako tzv. *Homolův puč*, ač pravým koordinátorem byl právě A. Eliáš, nikoli generál B. Homola (Lacko 2008: 33).

¹⁷ Původně se počítalo s osobou J. Siváka, zástupce umírněného křídla HSLS, který ovšem jmenování odmítl (Lacko 2008: 32–33).

¹⁸ Sidorovo odmítnutí však nelze býti chápáno jako projev odboje či vzepření myšlenky nezávislého Slovenska. Sidor zastával pozici doživotního velitele Hlinkových gard a hlásil se k radikálnímu křídlu HSLS. V jeho odmítnutí sehrála roli jak obava z větší hrozby nacistického diktátu, tak samotný nediplomatický způsob předložení podmínek (Lacko 2004: 34).

¹⁹ Revoluční přechod k samostatnosti byl pro Tisa problematický, tíha okolností však byla značná. Kromě samotné německé okupace tu byla i hrozba maďarského faktoru nesoucí bolestivé konotace nedávných důsledků tzv. *videňské arbitráže*, tudíž ztráty rozsáhlých území na jihu země právě na úkor Budapešti (Baka 2010: 23).

²⁰ O den později si Hitler přizval i prezidenta republiky E. Háchu a ministra zahraničních věcí F. Chvalkovského, kteří pod nátlakem podepsali akt o vojenské kapitulaci a odevzdání českého národa pod ochranu Třetí říše. 15. března 1939 byly české země připojeny jako tzv. Protektorát Čechy a Morava (Rychlík 1997: 170).

3.2. Politický systém

Z hlediska charakteru slovenského politického systému nemělo vyhlášení nezávislého státu nikterak přelomový význam. Více než o cokoli jiného se jednalo o státoprávní a národně-symbolický akt. Základní konstrukce režimu totiž byla zavedena již v předchozím období charakterizovaném oslabováním centrální moci Československého státu a úpravy po rozdělení tento trend zásadně neměnily, respektive pouze dotvářely (Kopeček 2006: 78). „Koncem února 1939 byla československá moc natolik oslabena, že stát se v podstatě změnil v jakousi konfederaci [...]. Je problematické, zda lze na přelomu února a března 1939 ještě vůbec hovořit o Československu jakožto jednotném státě“ (Rychlík 1997: 167).

3.2.1. Ústavně-právní, institucionální nastavení a fungování v praxi

Oficiálnímu dokončení právní fáze budování nového státu se dostalo 21. července 1939 v ústavním zákoně o ústavě Slovenské republiky (Mosný a Hubenák 2008: 273). Ta výrazným způsobem rozpracovávala březnový zákon o samostatném Slovenském státu, který v pěti stručných paragrafech zaštiťoval vytvoření vládní a výkonné moci, obdobně jako přetvářel sněm Slovenské krajiny v zákonodárný sněm Slovenské republiky (Vojáček a Schelle 2007: 291–292). Ústava vypracovaná osmičlennou komisí pod dohledem HSLS²¹ vycházela z prvků nedemokratických systémů jako např. v Itálii, Portugalsku či Rakousku, ač přesto zde reziduálně působily i dopady prvorepublikových zvyklostí. Tato skutečnost se mj. odrážela i v míře významu, který HSLS přikládala řízení státu prostřednictvím zmocňování se oblasti zákonodárství. Důkazem této tendence může být už zákon z 15. března 1939 zplnomocňující vládu v přechodném období (které nebylo v zákoně explicitně ohraničeno) k tomu, aby cestou nařízení²² v podstatě suplovala funkci sněmu. V obecnější rovině nová ústava přejímala z periody ČSR prvky voleného parlamentu a z něho voleného prezidenta, který jmenuje vládu (Nižňanský 2002: 206–207). V konečném zúčtování však lze souhlasit s formulací L. Kopečka: „Tato ústava sice určitými instituty nominálně navazovala na

---

²¹ Konkrétně Vojtěcha Tuky.

²² Detailnější rozpracování a konkrétní formy nařízení a jejich užití v praxi uvádí Podolec (2005: 42–44).

prvorepublikové dědictví, mnohem významnější však bylo, že obsahově fixovala už položené základy nedemokratického režimu“ (Kopeček 2006: 78).

Text ústavy samotný také neposkytoval přesný odraz skutečných vztahů mezi nejvyššími orgány, a více či méně představoval pouze jakousi fasádu překrývající nedemokratický režim (Rychlík 1997: 180). Struktura institucí se navíc v průběhu vývoje měnila, stejně jako se přeléval politický vliv, a proto se stávala dokumentem s evolucí režimu stále více odtrženým od reality. Už ustanovení paragrafu 1, prohlašující, že Slovenský stát je republikou, tedy zřízením v evropských poměrech silně provázaným s přesvědčením budování státu na sekulárních a osvícenských základech, se svým způsobem ocitá v příkrém rozporu s celkovým konzervativním a katolickým duchem ústavy. Nehledě na fakt, že řadu postů ve státě, včetně úřadu prezidenta, zastávali katoličtí duchovní²³. Podobný a pro naši věc stěžejnější rozpor nalézáme v paragrafu 48, implicitně hovořícím o parlamentní formě vlády. Výsadního práva v zákonodárné činnosti se však parlamentu nedostává, neboť ať již výše zmíněná nařízení vlády či prezidentova pravomoc vydávání dekretů naplnění tohoto principu zabraňují (Kopeček 2006: 86–87).

Nyní se zaměříme na jednotlivé, na základě ústavy zavedené, státní instituce. Postavení hlavy státu upravovala hlava třetí ústavy. Prezidenta volil sněm 3/5 většinou za přítomnosti alespoň 2/3 poslanců na funkční období 7 let, a to maximálně dvakrát za sebou. Kandidátem musel být státní občan starší 40 let. K pravomocím prezidenta patřilo, kromě běžných funkcí (reprezentace státu navenek, přijímání a pověřování diplomatických zástupců), právo na jmenování a obměňování předsedy vlády i jednotlivých ministrů či právo na rozpuštění sněmu. Jeho pravomoci však významně přesahovaly i do moci zákonodárné. Mohl vydávat dekry za signování příslušného ministra, a od ústavní změny roku 1944 dokonce dekry s mocí ústavního zákona. Náleželo mu právo jmenováním doplňovat počet členů sněmu, stejně jako uplatnění suspenzivního veta. Dále uzavíral mezinárodní smlouvy, vyhlášoval stav branné pohotovosti, se souhlasem sněmu vyhlášoval válku a uzavíral mír, byl vrchním velitelem

---

²³ V praktické rovině docházelo k tomu, že s výjimkou oficiálních dokumentů, názvů atp. bylo daleko hojněji užíváno termínu Slovenský štát (Kopeček 2006: 78–79).

ozbrojených sil, jmenoval vysokoškolské profesory, soudce, státní úředníky atd. Z výkonu své funkce nebyl odpovědný a trestně mohl být stíhaný pouze za velezradu na návrh sněmu (Vojáček a Schelle 2007: 294–295; Mosný a Hubenák 2008: 276). Prvním prezidentem Slovenské republiky byl v listopadu 1939 zvolen dosavadní premiér Jozef Tiso. Vyjma ústavního znění však Tisovu silnou pozici zabezpečovala kromě předchozí politické činnosti také jeho kněžská role, stejně jako pozice předsedy, od roku 1942 Vůdce²⁴, HSLŠ (Lacko 2008: 52).

Sněm Slovenské republiky podle ústavy zastával pozici nejvyššího zákonodárného orgánu. Jednalo se o jednokomorové těleso tvořené 80 poslanci²⁵ volenými na 5 let. Hlava druhá také upravovala ustanovení o volbách a volebním procesu, které nicméně zůstalo mrtvou literou ústavy, protože volby původně naplánované na rok 1943, se nikdy neuskutečnily. Složení sněmu tak odpovídalo volebnímu výsledku z roku 1938 do Sněmu Slovenské krajiny, následně doplněné jmenováním prezidenta. Kromě již zmíněné volby prezidenta, parlamentu oficiálně náležela výsadní pravomoc zásahů do ústavního pořádku, schvalování státního rozpočtu, přijímání zákonů o rozhodování soudů nebo o přijetí zahraničních smluv (Vojáček a Schelle 2007: 293–294; Mosný a Hubenák 2008: 274–275). Lze konstatovat, že sněm byl nejvýraznějším pozůstatkem republikánsko-demokratického charakteru ČSR, který odolal i nátlaku domácích radikálních politiků i samotného nacistického Německa pokládající jej za přežitek demokracie a volající po jeho zrušení (Lacko 2008: 50). Na straně druhé rozsáhlá zmocnění pro orgány výkonné moci vedla k zpochybňování jeho legitimacy a reálně také, společně s uplatňováním prominentního postavení HSLŠ, k odsunutí jeho významu na okraj politické scény²⁶ (Vojáček a Schelle 2007: 294).

Zcela zvláštním a v mnoha směrech unikátním orgánem, bez jakékoli kontinuální návaznosti, byla Státní rada. Její etablování lze dát do přímé souvislosti s pokusem režimu o realizaci stavovského zřízení, jehož prostřednictvím mělo dojít k naplnění

---

²⁴ *Zákon o Hlinkově slovenské ľudové straně* posvěcoval vznik pozice na základě fašistického vůdcovského principu. „Vodca“ tak získal oficiální právo jednat a činit rozhodnutí ve jménu strany a mimo to také ve jménu národa (Nedelsky 2012: 97).

²⁵ Ve skutečnosti jich bylo pouze 63 (Lacko 2008: 50).

²⁶ Fakticky zastával funkci jakéhosi řečnického klubu, kde se až na výjimky (např. v otázkách týkajících se minorit ve společnosti), vlivem jednobarevné podstaty, stal samotný institut hlasování pouze symbolickým (Podolec 2005: 45).

pomyslného třetího principu politiky – sociálního²⁷. Státní rada měla 25 členů jmenovaných zástupci HSLS, prezidentem, představiteli německé a maďarské národnostní menšiny²⁸ a nakonec také šesti stavy zakotvenými v ústavě. Teoreticky rada disponovala značnými pravomocemi od kontroly prezidenta, s možností uvalení trestního stíhání na jeho osobu, přes zákonodárnou iniciativu až po možnost zásahů do soudní moci (Lacko 2008: 51–54; Kopeček 2006: 79–80). Stejně však jako myšlenka stavovského uspořádání, tak i Státní rada se v praktickém fungování neuchytila a nakonec roku 1943 došlo k redukci počtu členů i jejich pravomocí, pouze na soudní oblast (Vojáček a Schelle 2007: 295).

V neposlední řadě je třeba zmínit institut fungování soudní moci. Tato složka moci totiž vykazovala největší míru kontinuity na meziválečné období, což ve svém čase v intencích válečné Evropy bylo vcelku neobvyklým fenoménem (Lacko 2008: 55). Soudnictví se ve všech stupních nacházelo odděleno od státní správy, stejně jako zachovávalo principy možného trojinstančního odvolání či zásady nezávislosti soudců ve výkonu své funkce (Vojáček a Schelle 2007: 289). Nezvyklé na tehdejší evropské poměry byly také relativně mírné rozsudky v případě politických deliktů²⁹ (Lacko 2008: 55). Černou kaňku při sledování nezávislého fungování slovenského soudnictví však představuje vládní nařízení z roku 1939, umožňující uvěznit osoby, „které by mohly narušit výstavbu slovenského státu“ bez soudu na neomezenou dobu v koncentračním táboře³⁰ (Rychlík 1997: 181).

---

²⁷ Podle preambule první slovenské ústavy měl být politický systém budovaný na třech principech – křesťanských, národních a sociálních (Lacko 2008: 49).

²⁸ Přes explicitně formulovanou rovnoprávnost všech národnostních skupin však jedinou privilegovanou skupinou byli Němci, kteří zároveň představovali se 136 tisíci osobami (přibližně 5 %) nejpočetnější minoritu. O jejich výhodném společenském postavení svědčí i fakt, že se nestali říšskými občany a užívali si garantovaných menšinových práv, které v případě aktivního členství v *Deutsche Partei* (či jí podřízených dobrovolnických úderných oddílech *Freiwillige Schutzstaffel*) znamenaly často významnější sociální status než v případě samotných Slováků (Lacko 2008: 161, 163–164).

²⁹ Nutno však podotknout, že tato mírnost se do značné míry týkala pouze osob se slovenským občanstvím či pocházejících z křesťanských rodin – tedy odpovídajícím ideologickým zásadám režimu (Lipták 1968: 211).

³⁰ Vládní nařízení číslo 32/1939 Sl. *o zaistovacom uväznení nepriateľov Slovenského štátu* nechalo pro účely Ministerstva vnitra zřídit Ilavskou věznici (Vicen 2005: 136).

3.3. Mocenská centra režimu

Definování ohnisek kumulující moc a vliv v první Slovenské republice je nezbytným krokem pro bližší uchopení a porozumění základnímu charakteru režimu. V rámci této kapitoly se proto pokusíme o odlišení dvou nejvýznamnějších ryze vnitropolitických subjektů sledovaného režimu, a to římsko-katolické církve a Hlinkovy slovenské ľudové strany. V rovině mocenského centra soustřeďujícího se vně nového státu se zaměříme na dopady vlivu německé Třetí říše a jejího přesahu do vnitřního fungování systému.

3.3.1. HSLŠ

Historické kořeny strany sahají až do období existence rakousko-uherské monarchie, kdy se její zájmy formulují převážně ve snaze o ochranu náboženských hodnot Slováků v Horních Uhrách. S příchodem Československé republiky se stává prvním oficiálně ustanoveným politickým subjektem na Slovensku, přičemž již od svého počátku je budována na principu silného postavení vůdce. Tím byl od roku 1913 až do své smrti 1938 katolický kněz Andrej Hlinka, jehož výsadní pozici dokazovala i přeměna názvu strany 17. 10. 1925 v Žilině na Hlinkovu slovenskou ľudovou stranu³¹ (Letz 2006: 13–27). Události druhé poloviny roku 1938 přináší jak naplnění stěžejního bodu meziválečného stranického programu, tedy dosažení autonomie, tak praktické uchopení moci. Naplnění těchto bodů s přihlédnutím k soudobým okolnostem však výrazně urychlilo diferenační proces a vnitřní pnutí v rámci HSLŠ (Letz 2006: 66–68).

Vnitrostranické štěpení charakterizuje přítomný spor tzv. umírněného a radikálního křídla. Zatímco však před 14. březnem 1939 se dělicí linie nesla ve vztahu k vyhlášení samostatnosti, po tomto datu se posouvá do roviny postoje k Německu, jeho režimu a ochotě napodobovat ho (Lacko 2008: 58). Dochází tedy k střetům mezi více umírněnou klerikálně-nacionalistickou větví vedenou prezidentem J. Tisem a pronacisticky orientovanou radikální větví předsedy vlády V. Tukey (Nedelsky 2001: 224–225). Ta se navíc téměř po celou dobu vývoje mohla opřít o služby Hlinkových gard (HG)³². Tyto

---

³¹ Původně nesla název Slovenská ľudová strana. Přidáním jména A. Hlinky do svého názvu se stala jedinou stranou v rámci meziválečné ČSR, která takovýto krok učinila (Letz 2006: 27).

³² Podrobněji viz Jelinek (1971).

polovojenské útvary, oficiálně utvořené v létě 1938³³ k podpoře volebních preferencí HSĽS, se po osamostatnění Slovenského štátu staly jednou z hlavních pák strany pro ovládnutí politického prostoru a zároveň militarizaci společnosti. Postupně se nicméně zformovaly v agresivní, netolerantní hnutí vyznačující se vypjatým nacionalismem, antisemitizmem a čechofobií (Baka 2003: 13–14). Přestože se význam, funkce i uspořádání HG s evolucí režimu proměňoval, hlavní zázemí vždy nacházela u radikálnějšího křídla strany (Lacko 2008: 60–61).

Nejednotnost stranického jádra se ovšem zcela přirozeně projevovala v negativní rovině při snaze o plné naplnění potenciálu vládnoucí strany. Vedoucí úlohu HSĽS ve stranickém systému totiž ukotvoval paragraf 58 ústavy deklarující, že „slovenský národ se účastní na státní moci prostřednictvím HSĽS“ (Nedelsky 2012: 97). Podrobněji toto ustanovení rozvedl zákon o Hlinkově slovenské ľudové straně z roku 1939 upravující organizační strukturu, důkladně budovanou na centralistickém principu, kde výsadní postavení mělo užší předsednictvo strany³⁴. Vnitrostranické pře vrcholily v červnu 1940, kdy posilující tendence umírněného křídla³⁵ utnula Tisova schůzka s Hitlerem v Salzburgu, opětovně stvrzující viditelně nadřazenou pozici Německa i v důležitých vnitřních otázkách, v tomto případě mající za následek značné personální změny ve slovenské vládě ku prospěchu radikálů³⁶. K výrazné redukci, nikoli však absolutnímu potlačení, radikálního křídla tudíž dochází až roku 1942. Zavedením již zmiňované pozice vodca, totiž J. Tiso získal základní kontrolu nad určováním stranické politiky, stejně jako reálné zázemí pro vynucování svých rozkazů. Využitím fašistického vůdcovského systému tak obratně sáhl do politicko-ideologického arzenálu svých odpůrců a využil jej proti nim samým (Vojáček a Schelle 2007: 296).

---

³³ Její kořeny můžeme, ale nalézt už ve 20. letech v činnosti tzv. *Rodobrany*, později působící jako samostatná určující entita v HG do roku 1940, kdy na tlak umírněného křídla byla rozpuštěna (Kárpáty 2005: passim).

³⁴ Tvořené předsedou strany, generálním tajemníkem a čtyřmi místopředsedy.

³⁵ Především se jednalo o snahu podřídit aktivity stále více autonomně jednajících HG straně. Tomu měla napomoci výměna A. Macha v pozici hlavního velitele za F. Galana, spřízněného s J. Tisem a také nový zákon o HG (Baka 2003: 36–37).

³⁶ Největší ranou byl vynucený vládní odchod Tisova stoupence F. Ďurčanského, jehož rezorty přebrali V. Tuka jako ministr zahraničních věcí a velitel HG A. Mach jako ministr vnitra (Lezt 2006: 78).

3.3.2. Římsko-katolická církev

Katolickou církev lze považovat za další ze základních stavebních kamenů režimu. Její privilegované postavení determinovala už Ľudácká vedoucí úloha, obdobně jako dosavadní silná pozice ve slovenské společnosti. S etablováním režimu zastávala legitimizační roli a zároveň roli ve smyslu rekrutování a selekce elit. Samotná ústava Slovenské republiky navíc odvozovala celkem jednoznačně moc od Boha³⁷ a hlásila se k papežským sociálním encyklikám (Petranský 2002: 30–32). Důležité je ovšem poznamenat, že Ľudáckou perspektivou byl výraz křesťanský prakticky identický s adjektivem katolický. V praxi totiž režim běžně vystupoval proti ostatním křesťanským církvím s různou mírou nedůvěry až represe. Kromě evangelické církve se pronásledování týkalo také baptistů, kalvinistů a církev československá byla coby protistátní vůbec zakázána. Vysloveně netolerantní kroky činil režim vůči ateistům, kdy do škol byly povinně umístěny kříže, zavedeny jednotné modlitby a v praxi se musel každý občan alespoň formálně přihlásit k nějaké státem povolené církvi (Rychlík 1997: 181–183).

Agitační činnost katolické církve mající plnou podporu režimu posílila. Vznikaly katolické tiskoviny společně s celou řadou řeholních, mládežnických i vědeckých spolků. Mobilizace obyvatelstva ovšem téměř vždy probíhala koordinovanou, avšak nepolitickou formou pod vedením kněží a duchovních. Lze tedy říci, že reálně vzájemné vztahy režimu a katolické církve fungovaly skrze rozdělení sfér vlivu, přičemž církev operovala v nábožensko-kulturně-sociální dimenzi (Petranský 2002: 33–49). Alespoň zmínkou je také třeba poukázat na zcela protijdoucí koexistenci s přítomným vlivem národního socialismu, jehož dopady především v řadě politických rozhodnutí stály v naprostém rozporu s křesťanskou naukou. Tato skutečnost se ve větší míře projevuje hlavně ve specifickém vztahu k Vatikánu, který nezávislost státu oficiálně uznal. Svatá stolice totiž několikrát na vrchní představitele režimu apelovala ve smyslu rezistence nenávislné nacistické ideologii a objetí křesťanských zásad při postoji k deportacím

---

³⁷ „Slovenský národ pod ochranou Boha Všemohúceho od vekov sa udržal na životnom priestore mu určenom, kde s pomocou Jeho, od ktorého pochádza všetka moc a právo, zriadil si svoj slobodný slovenský štát“ (Měchýř 1991: 28).

Židů³⁸. V drtivé většině případů však její naléhání nebylo vyslyšeno³⁹ (Lacko 2008: 171–173).

3.3.3. Německý faktor

Nacistické Německo neoddiskutovatelně působilo na formu a principy chodu státu a ve své podstatě determinovalo i jeho samotnou existenci. Periodizace německého vlivu přitom bývá nejčastěji charakterizována čtyřmi fázemi⁴⁰ vymezenými následnými daty: vyhlášení nezávislosti až po napadení Polska, dopady salzburského diktátu, začátek války proti Sovětskému svazu a Slovenské národní povstání. Úvodní fáze se vyznačuje uzavíráním různých smluvních dokumentů mezi oběma stranami (Tönsmejerová 2002: 228). Mezi nejvýznamnější patřily, hned pár dní po prohlášení slovenského sněmu o nezávislosti, tzv. *Ochranná smlouva a Důvěrný protokol o hospodářské a finanční spolupráci*. První dokument slovenskou vládu zavazoval k úzkému svazku s Říší v oblasti zahraniční a obranné politiky – konkrétně přebudováním svých ozbrojených sil a umožněním Německu zřizovat ve vymezeném území (tzv. Schutzzone) své vojenské posádky. Druhý umožnil německým orgánům dohlížet na činnost Slovenské národní banky, využívat nerostné bohatství a určovat směr budoucí industrializace země (Petruf 2011: 118–119, 124–125; Vojáček a Schelle 2007: 291–292).

Na rozdíl od protektorátu, ale Slovensko na základě daných dokumentů oficiálně nepatřilo do územní celistvosti Třetí říše. Slovenský kabinet vykonával svá výsostná práva formálně, zachovával si svojí celní svrchovanost, spravoval vlastní měnu, udržoval si aktivní i pasivní diplomatické právo a vykonával přímý dohled nad dopravou, poštou a telekomunikací. Vše ale muselo být konáno „ve

---

³⁸ Jmenovitě neúspěšné snahy G. Burzia v pozici chargé d'affaires na území Slovenska v jednáních o zastavení deportací s V. Tukou nebo zamlčovaná encyklika *Mit brennender Sorge*, kde papež otevřeně odsoudil nacismus (Lacko 2008: 83, 172).

³⁹ Asi nejznámějším důkazem rozcházejících se cest Vatikánu a slovenských kněží je záznam z korespondence mezi J. Tisem a papežem Piusem VII., kde Tiso dokonce tváří tvář nejvyšší autoritě postoj k Německu i k židovské otázce obhajoval. „Národu nedám zahynout' pre židovské společenstvo. [...] Mne je národ viac než židia“ (Lacko 2008: 78).

⁴⁰ Někteří autoři předkládají třífázové schéma vynecháním německého tažení do Polska a SSSR. Celkově ale jen s minimálně odlišnými důsledky (Vojáček a Schelle 2007: 292).

shodě s politickými, hospodářskými a vojenskými zájmy říše“, což údajnou suverenitu degradovalo na roveň samotného protektorátu⁴¹ (Hoensch 2001: 202–203).

Výraznější vměšování do vnitřních záležitostí režimu přichází až po německých úspěších na západní frontě, jež uvolnily pozornost Berlína směrem na východ s cílem nastolení nové generální linie. Tu dostalo na starost německé říšské ministerstvo zahraničí, které ihned po Hitlerem vynucených změnách ve slovenské vládě roku 1940 prosadilo posílení svých pozic skrze implementaci tzv. poradců (beraterů) a jmenováním nového velvyslance. Berateři obsadili pozice na ministerstvech, ústředních úřadech a organizacích (HG, Úřad propagandy), ve speciálních případech také „pomáhali“ při řešení důležitých okruhů státní politiky (židovská otázka, vnitřní fungování strany⁴²). Obecně poté měli zajišťovat zprostředkování Hitlerových „požadavků“ a kontrolovat jejich očekávané uvedení v praxi⁴³ (Tönsmejerová 2002: 229–230). Výraznější přimknutí k Říši potvrzuje také přistoupení Slovenska k *Paktu tří mocností*, *Paktu proti Kominterně* a nezbytně i zapojení slovenských jednotek v boji se Sovětským svazem (Petruf 2011: 122).

Samé přijímání německé přítomnosti v očích slovenské elity lze poté hodnotit jako dosti dvojznačné. Ač sice můžeme identifikovat převažující skupinu tzv. „slovenských patriotů“⁴⁴ s vlastní vidinou a ideály budoucího fungování režimu, tak fakticky se silnějšího odporu německé straně nedostává, a to dokonce ani ve fázi válečných neúspěchů zpochybňujících pravděpodobnost vítězství států Osy (Tönsmejerová 2002: 232–236; Petruf 2011: 122).

---

⁴¹ Hoensch používá pojmu „kvaziprotektorát“ (Hoensch 2001: 204). V odborné literatuře narážíme také na označení „bábkový stát“, definovaný jako „formální suverén pod efektivní zahraniční kontrolou obzvláště v případě, když je vytvoření bábkového státu míněné jako záminka pro ilegality“ (Crawford cit. dle Rosputinský 2016: v tisku).

⁴² Otázka zásahů do stranické politiky se ale setkala z pohledu Němců s největším odporem. Zářným příkladem je působení H. Pehma jako hlavního poradce Hlinkově straně, který silně kriticky vystupoval proti negativnímu vlivu katolické církve na implementaci národního socialismu ve straně či organizačním elementům stavovského státu. Kritiku ovšem odmítl sám Tiso a Pehm byl na přelomu roku 1941/42 ze své funkce odvolán, protože jeho činnost už neslibovala vyhlídky na úspěch (Tönsmejerová 2002: 235).

⁴³ Z čistě formálního hlediska však reálnými pravomocí pro zásahy do chodu země nedisponovali a Říše „musela“ respektovat slovenskou suverenitu (Lacko 2008: 96). Z jistého pohledu tedy můžeme říci, že docházelo, zejména ze slovenské strany, k jakémusi balancování mezi tím, co ještě bude moci projít a co již nikoli, přičemž do značné míry záviselo na osobním i profesním kapitálu toho či onoho zástupce.

⁴⁴ Zahnující téměř celé politické spektrum, i napříč umírněně-radikální linií. Výjimku tvořil V. Tuka a okruh lidí okolo časopisu *Náš boj* hlásící se k myšlence tzv. Nové Evropy vybudované po konečném vítězství Německou říší (Tönsmejerová 2002: 232–236).

3.4. Protirežimní opozice a zánik Slovenského štátu

Termín opozice v nedemokratických systémech nemá jednotné definice. Obecně se ale ve srovnání s demokraciemi pohybuje v diametrálně odlišném prostředí, které její přirozený charakter do značné míry předurčuje. Mezi přijímané predikáty o tomto fenoménu z pozic demokratické opozice⁴⁵ tak patří tvrzení, že se jedná o „prvek antisystémový, nabývající mnoha forem a usilující nejen o alternaci mocenských elit, ale přímo o změnu ve smyslu nahrazení daného nedemokratického režimu“ (Hlaváček a Holzer 2008: 7). Druhou významnou charakteristikou opozičních sil v takovémto prostředí poté bývá její všudypřítomný politický přesah – pojem opozice se stává synonymem pro politickou opozici (Hlaváček a Holzer 2008: 4–7).

Tato dosti vágní, avšak pro náš účel dostačující, formulace nám dopomůže k identifikaci hlavních systémem neprivilegovaných (potlačovaných) skupin. Při našem postupu se přitom budeme soustředit na odhalení centrálních tematických jader shlukující opoziční hnutí, obdobně jako na jejich posilující projevy s náznaky postupné destabilizace ve fungování státu. Závěrem této kapitoly se tedy dostaneme do konečné fáze existence Slovenského štátu, kdy vzhledem k omezenému prostoru pro interpretaci klíčových událostí (především Slovenského národního povstání, které by samo o sobě vydalo za námět pro velké množství závěrečných práci), dané okolnosti pouze velice stručně shrneme a generalizuje do širší perspektivy.

3.4.1. Identifikace opozice a její činnost

Pro rozeznávání základních opozičních proudů vně i uvnitř Slovenského štátu musíme nejprve odhalit kořeny samé společenské nespokojenosti. Tu můžeme pozorovat v trojím rozměru: socioekonomickém, politickém a konfesionálním. Posledně zmíněná – konfesionální stránka – se upíná k výše rozpracovanému „křesťanskému“ (římsko-katolickému) charakteru režimu, jenž na této linii vystupoval vůči ostatním církevním jádrům⁴⁶. Nespokojenost a pnutí v rámci této složky se proto projevovala dosti jednoznačně, a to i vzhledem k faktu, že jen představitelé a řadoví členové nekatolických

---

⁴⁵ Může totiž existovat taková opoziční síla, která o nahrazení nedemokratického charakteru režimu neusiluje, chce se pouze postavit do jeho čela.

⁴⁶ Státní represe se ale vždy odehrávaly v rovinách „pouze“ restriktivních opatření a snahy o zasahování do jejich fungování nikdy nepřekročily mezi jejich samé likvidace.

církví tvořili přibližně 25 % veškerého obyvatelstva (Lacko 2008: 155–159). V rovině socioekonomické, projevující se však výrazněji až v pozdějším období⁴⁷, poté nelze opomenout realitu samotného vyčerpání z válečného stavu a jeho dopadů na běžný život – od nedostatku základního zboží přes rostoucí ceny až po následné zavedení lístkového systému (Podolec 2004: 26). Politickou sférou poté nejčastěji a zcela logicky rezonuje otázka vztahu k Československu, která byla režimem po všech stránkách přijímána jako nepřijatelná. Za potenciální základnu opozičních názorů tedy můžeme označit stoupence politických stran z období první republiky, jako také pročeskoslovensko orientované spolky či české občany jako takové, kteří zůstali na Slovensku i po rozbití republiky. Kromě těchto skupin přirozené nepřátele nového režimu tvořili komunisté a samozřejmě Židé (Lacko 2008a: 20). Všechny tyto zdrojové platformy ovšem můžeme označit za spojené nádoby, které ruku v ruce vytvářely s postupným vývojem stále větší tlak na celou strukturu režimu.

Pro další postup si ale musíme uvědomit, že není možné ztotožňovat nespokojené složky obyvatelstva, v širším slova smyslu tedy opozici, automaticky s odbojovou činností či s uskutečňováním aktivní rezistence (Lacko 2008a: 25). Na druhé straně ovšem jejich role v tvorbě příhodných podmínek ve smyslu posilujícího tlaku na režim samý a budování atmosféry napětí, které takovou činnost usnadňují, nelze zanedbat.

Zahraniční odboj se začíná formovat už od roku 1939. Jeho centrem se stává Londýn, kde roku 1940 vzniká „Prozatímní státní zřízení ČSR“, oficiálně uznané britskou stranou, tvořené čs. vládou v čele J. Šrámkem, Státní radou a samozřejmě prezidentem E. Benešem s výjimečnými pravomocemi (Holák 2004: 33–37). Na domácí scéně lze poté odlišit linie komunistického a nekomunistického odboje. Komunistické hnutí se vyznačovalo daleko organizovanější a homogennější strukturou centralizované okolo myšlenky „sovětského Slovenska“, tedy poválečného začlenění do rodiny sovětských národů jako svazové republiky (Lacko 2008a: 27–28). Nekomunistické hnutí se naopak projevovalo značnou názorovou nejednotností, jejímž jediným pojítkem se stal společný pozitivní postoj k obnovení Československa. Obecně se skládala především z bývalých

---

⁴⁷ V úvodních letech Slovenského štátu totiž došlo z důvodu otevření pracovních příležitostí na německém trhu společně s řadou socioekonomických opatření nové vlády k zlepšení materiálního postavení většiny slovenských rodin (Lacko 2008a: 26).

agrárníků, sociálních demokratů, někdejších důstojníků čs. armády, příslušníků čs. spolků⁴⁸ nebo také zástupců evangelické církve (Lacko 2008a: 30).

Potřebné je ale nastínit samotný charakter vztahů režimu a opozičních (odbojových) struktur, který s výjimkou židovské otázky fungoval přece jen na méně represivní bázi⁴⁹. Důkazem toho může být i fakt, že většina akcí v letech 1939 až 1944, jako demonstrací či stávek, se uskutečnila bez výraznějšího přičinění ilegálních skupin a šlo spíše o akce podmíněné sociální nespokojeností (Lacko 2008a: 27–33).

Klíčový determinant v intenzifikaci napětí po roce 1944 ovlivňující chování obyvatelstva a tvorbu veřejného mínění lze tedy shledat až v souvislosti s vývojem na válečných frontách. Oficiální režimní propaganda se sice snažila dezinformovat evidentní známky o ústupu německých vojsk z východní fronty, extenzivnímu povědomí o reálné situaci ve společnosti však zabránit nedokázala. Obavy přidělavaly i legislativní opatření státních složek projevující se např. zákony pro případ náhlé mobilizace či rozsáhlejšími zásahy bezpečnostních složek proti opozičním skupinám⁵⁰. V důsledku se mezi obyvatelstvem také značně rozmáhalo poslouchání zahraničního radiovysílání (Podolec 2004: 19–26). „Keďže sa teda vládnej propagande nepodarilo prebudiť obyvateľstvo, aby sa aktívne zapojilo do služieb režimu, minimálnym strategickým cieľom sa stalo, udržať ho aspoň v stave politickej pasivity“ (Podolec 2004: 28).

Tyto vzpomenuté faktory teprve vytváří příhodné společenské podhoubí pro aktivizaci opozičních (odbojových) politických elit, které vrcholí uzavřením tzv. *Vánoční dohody*⁵¹, událostmi Slovenského národního povstání (SNP) a samozřejmě vytvořením

---

⁴⁸ Především Sokol či skauti.

⁴⁹ Režimní složky sice takoveto síly, zejména komunistické, hojně perzekuovaly, v převážné většině ale pouze velice mírnými tresty. Vcelku obvyklý fakt také představovalo napojení některých příslušníků opozičních kruhů na veřejné činitele slovenského štátu (Lacko 2008a: 33).

⁵⁰ Pravdou však zůstává, že až do německé okupace se nevykonával byt' jediný trest smrti z politických důvodů (Lacko 2008a: 30).

⁵¹ Dokument podepsaný v Bratislavě v prosinci roku 1943 mezi zástupci KSS a nekomunistických stran stvrzující do té doby neprobíhající spolupráci s cílem svržení slovenského režimu (Lacko 2008a: 35).

partyzánské územní jednotky pod záštitou Slovenské národní rady (SNR)⁵² (Podolec 2004: 32).

3.4.2. Zánik režimu

Po obsazení slovenského území německými vojsky v září roku 1944 se skutečná moc režimu přesouvá do rukou okupačních orgánů. Ty představovaly kromě jednotek wehrmachtu a Waffen-SS také útvary Pohotovostní skupiny „H“ bezpečnostní policie (SIPO) či bezpečnostní služby SS – Sicherheitsdienst (SD). Osobitou kategorií této kapitoly se stalo rozpoutání krveprolití napříč všemi skupinami obyvatelstva mající za následek několik tisíc obětí (Lacko 2008: 186). Jak se blížil konec války, stávala se aktuální i otázka konkrétní úpravy československého vztahu. Slovenskou stranu v této periodě zastupoval stát ve státě, tedy SNR, které jako centrum partyzánského odboje artikulovalo smíšené zájmy KSS a z občanského bloku vzniklé Demokratické strany⁵³. Za shodné stanovisko tento tábor předkládal požadavky na budoucí federativní či autonomistický charakter staronového soustátí⁵⁴ (Rychlík 1997: 250–251). „Avšak v březnu 1945 již situace vypadala podstatně jinak. V důsledku porážky SNP SNR ztratila *de facto* moc“ (Rychlík 1997: 252). Proto se znovu prosadila obnovená unitární vize londýnského exilu. Následná moskevská jednání, a hlavně vyhlášení vládního programu v Košicích 5. dubna 1945 společně s postupem vojsk Rudé armády, která již 4. dubna dobyla Bratislavu, znamenaly faktický konec ľudácké republiky (Rychlík 1997: 252–254). Po právní stránce byl zánik první Slovenské republiky završený 3. května 1945 složením kapituláčního aktu členů vlády do rukou představitelů americké armády v rakouském Kremsmünsteru (Lacko 2008: 191).

---

⁵² Původně zamýšlený orgán společného politického vedení obou domácích odbojových proudů, který měl vzniknout již po podepsání Vánoční dohody. Reálně ale vzniká až 1. září 1944 jako nová politická entita na povstalcích obsazeném území v rámci události SNP (Lacko 2008a: 35–37)

⁵³ Vznikla z iniciativy J. Ursínyho s primárním záměrem zabránit přehlasování ze strany jednotných komunistů a nastolení nutnosti dosáhnoutí konsensu při jednání SNR (Syrný 2004: 363–364) – více podrobností tamtéž.

⁵⁴ Takovýto postulat se objevil již ve vydaném manifestu v Košicích u příležitosti zahájení činnosti SNR a poté 2. března 1945 v usnesení SNR, známé též jako *Stanovisko a požiadavky slovenského národa* (Rychlík 1997: 250–251).

3.5. Zařazení SR do typologie J. J. Linze

Ľud'ácký režim prvné Slovenské republiky lze zcela jednoznačně zařadit do kategorie nedemokratických, jeho bližší určení však vzhledem k jeho proměnlivému charakteru tak jasné není. My se proto pokusíme v rámci jednotlivých štěpících os o vypíchnutí pouze těch nejcharakterističtějších rysů a předložení alespoň přibližného zařazení.

V první linii se můžeme přiklonit k tvrzení, že Slovensko fungovalo na bázi limitovaného pluralismu. V rámci práce jsme totiž představili jedno do značné míry autonomně působící mocenské jádro v rukou římsko-katolické církve. Obdobně je třeba neopomenout, že přes výsadní postavení HSĽS, ukotvené v článku 58 ústavy, byly v politickém systému přítomny také politické strany německé a maďarské menšiny udržující si jistou nezávislost konání. Jejich postavení bylo zaručeno díky plánovanému stavovskému principu fungování a po jeho zamražení garantováno Německou říší, jejíž vliv samotný do vnitřní politiky režimu silně zasahoval. Za argument proti monistickému nastavení lze také předložit neobvykle „mírné“ zacházení s opozičními kruhy, respektive v určitých případech jejich tiché tolerování.

V rovině ideologie vs. mentalita můžeme zpozorovat tendence režimu k vytvoření jednotného obsahu. Podle Nedelsky projevující se především skrze tzv. křesťanský solidarismus⁵⁵, který kombinoval prvky sociální a ekonomické dělby národa za účelem vytvoření korporativistického systému na bázi stavů (Nedelsky 2012: 97). Předložení všeobjímajícího ideového obsahu se však HSĽS nikdy dosáhnout nepodařilo i vzhledem k faktu přítomnosti církevní instituce. Jak totiž uvádí sám Linz: „Kontrola ideologického obsahu katolického myšlení univerzální církví [...] je jednou z nejdůležitějších překážek k vytvoření skutečně totalitního systému pro nedemokratické vládcy požadující implementování katolické sociální doktríny ve svých státech⁵⁶“ (Linz. 2000: 77). Z tohoto plyne, že křesťanský pilíř se jen velmi nepravděpodobně mohl stát základem pro totalitní ideologii, mohl však fungovat jako jistá mentalitní opora autoritativního režimu (Kopeček 2006: 89).

---

⁵⁵ Christian-solidarism (Nedelsky 2012: 97).

⁵⁶ „[...] control of the ideological content of Catholic thought by a universal church [...] is one of the most serious obstacles to the creation of the truly totalitarian system by nondemocratic rulers claiming to implement social doctrine in their state.“

Na ose mobilizace vs. depolitizace se jeví situace nejnejasnější. Režim sice okamžitě založil Úřad propagandy, jeho výstavba však probíhala pouze v začátcích. Obdobně na půli cesty stagnovala efektivita režimu v rovině masových akcí. Mezi březnem a zářím 1939 proběhlo na 700 velkých manifestačních slavností a shromáždění po celém Slovensku, začala vycházet edice „Slovenské politické knižnice“ a zároveň stranický zpravodaj – Organizačné zvesti, který měl vydávat pokyny pro činnost místních organizací strany (Baka 2003: 26). Podle statistik z roku 1941 však strana disponovala pouze 157 tisíci členy⁵⁷, tedy necelými 6 % obyvatelstva, navíc jak uvádí Baka, stranická legitimace u všech zdaleka neodrážela jejich politické přesvědčení (Baka 2003: 31). Na druhé straně už dříve v textu jsme zmínili poměrně aktivní mobilizaci ze strany církve, v tomto případě nicméně bez politického kontextu. V této rovině se proto zařazení k jednomu či druhému pólu jeví nejednoznačně.

Přesto při zvážení všech informací si dovoluji konstatovat, že režim první Slovenské republiky se blíží autoritativnímu vymezení v rámci typologie J. J. Linze, ač v žádné z předložených os absolutního ideálu nedosahuje. V rovině konkrétnějšího určení poté za organicko-etatistického typu, přestože plného zavedení korporativistického fungování nikdy plně dosaženo nebylo⁵⁸ a také s výtkou, že režim především v období po Salzburském diktátu až do opětovného převládnutí umírněného křídla se svým projevem značně radikalizoval a do jisté míry naplňoval tendence k totalitě⁵⁹ – toto období proto můžeme nejbližše definovat v rovině kvazi-totalitárního režimu (definované v úvodu jako svébytné kategorie) s jistou kombinací kvazi-pluralistického při zohlednění vnitřních sporů ve straně.

---

⁵⁷ Křen pro rok 1943 uvádí, že strana nabyla skoro 300 tisíc členů (11–12 % obyvatelstva), což můžeme vzhledem k následnému vývoji považovat za dosažené maximum (Křen 2005: 494).

⁵⁸ Tendence k jeho naplnění však vrchní představitelé režimu nikdy neupustily. Důkazem může být ještě v roce 1942 komplexní restrukturalizace stavovského systému skrze povinné členství všech občanů v produktivním a poproduktivním věku v organizaci tzv. Slovenské pracující pospolitosti. Popřípadě podmínka povinných pracovních legitimací z roku 1943, bez kterých nemohl být zaměstnanec zaměstnavatelem přijat (Mosný a Hubenák 2008: 283–284).

⁵⁹ Přijetím židovského zákonodárství a celkovou snahou radikálů o prosazení nacistické ideologie.

4. Případová studie: Nezávislý stát Chorvatsko

4.1. Geneze „nezávislého“ státu

Království Srbů, Chorvatů a Slovinců vzniklo 1. prosince roku 1918 pod vládou srbské královské dynastie Karadjordjevićů. Ta od prvopočátků plánovala budovat království na unitaristicko-centralistické koncepci, která ovšem vzhledem k národnostnímu a náboženskému rozvrstvení jugoslávské společnosti neskýtala reálné naděje ke svému naplnění. Spory a napjatá situace provázela vnitropolitické fungování státu prakticky po celou dobu jeho existence a nic na to nezměnilo ani nastolení královské diktatury v lednu 1929⁶⁰ (Pelikán a Tejchman 1994: 10–17). Politiku strohého centralismu se snažila opustit teprve až vláda srbského politika Dragiši Cvetkoviće, která nastoupila v únoru 1939. Ta se pod vlivem vleklé domácí krize a sílícího tlaku na mezinárodním poli⁶¹ rozhodla přistoupit v zájmu udržení státní integrity na jednání s chorvatskou opozicí představující nejproblematičtější jádro decentralizačních snah (Hladký 2005: 183).

Chorvatské zájmy v intencích zachování společného státu hájila především největší tuzemská politická strana *Chorvatská selská strana*⁶² (CHSS) pod vedením Stjepana Radiće, později Vlado Mačeka. Právě Maček vedl jednání s Cvetkovičem vrcholící 26. srpna 1939 přijetím dohody o vytvoření chorvatské bánoviny. Tzv. *sporazum* (dohoda) Cvetković-Maček zaručovalo široká autonomní práva ve vnitřních otázkách hospodářské, sociální, finanční a osvětové politiky (Tomasevich 2001: 42–43; Pelikán a Tejchman 1994: 18–19). V čele bánoviny stanul I. Šubašić po boku chorvatského sněmu (*sabor*), který se ale nikdy nesešel, respektive se neuskutečnily ani žádné volby (Rychlík a Perenčević 2007: 272). Mezi největší odpůrce východisek jednání se zařadili hlavní nepřátelé režimu komunisté a také ultranacionalistické *Chorvatské revoluční hnutí – Ustaša*, vycházející z militantního křídla dříve zakázané Chorvatské strany

---

⁶⁰ Přinášející proměnu názvu na Království Jugoslávie a také nové administrativní členění bánovin nezohledňující jakýkoli kulturně-historický základ ve snaze rozptýlit nacionalistické tendence. Zároveň byla oficiálně zakázána činnost všech politických stran (Pelikán a Tejchman 1994: 15–16).

⁶¹ O dezintegraci svého souseda se snažila především Itálie a Maďarsko.

⁶² Do roku 1920 Chorvatská lidová selská strana a poté do roku 1925 Chorvatská republikánská selská strana (Rychlík a Perenčević 2007: 251–252, 258).

práva⁶³, které svůj nesouhlas s jugoslávským centralismem projevovalo především pomocí teroristických metod⁶⁴ (Pelikán a Tejchman 1994: 14–17).

O budoucnosti Jugoslávského království rozhodlo rozpoutání druhé světové války. Velký plán římsko-berlínské osy s cílem vytvoření nového pořádku v Evropě totiž skrýval rozdělení sfér vlivu mezi Itálii a Německo. Právě Mussolinimu připadlo volné pole působnosti na potenciálních územních ziscích v Jugoslávii a Řecku společně s vodami Středozemního moře. O tomto konsenzu nejlépe referuje dopis von Ribbentropa svému protějšku G. Cianovi v březnu 1939, pár dní po převzetí kontroly nad Protektorátem Čech a Moravy, zdůrazňující, že „Německo nemá žádné politické zájmy v Chorvatsku“ (Tomasevich 2001: 44).

Ačkoliv jugoslávská regentská rada v čele s princem Pavlem⁶⁵ ihned 1. září 1939 vyhlásila neutralitu a proklamovala, že hodlá udržovat přátelské vztahy s oběma válčícími stranami, její naděje se bezostyšně upínaly k Francii a Velké Británii. Aktivnější spolupráce s cílem vytvoření neutrálního bloku na Balkáně těšící se podpory jugoslávských špiček však vzala za své po porážce Francie v létě 1940, následném italském útoku na Řecko, a v důsledku jeho neúspěchu angažování německých jednotek v Bulharsku, které 1. března 1941 přistoupilo k Paktu tří⁶⁶. Tím stálo království, s výjimkou krátkého úseku hranic s Řeckem, zcela obklíčeno německou a italskou armádou (Pelikán a Tejchman 1994: 20).

V tísnivé situaci, umocněné výhružkami Hitlera a Ribbentropa, vyslal princ Pavel jugoslávského premiéra Cvetkoviće a ministra zahraničních věcí Cincar-Markoviće do Berchtesgadenu na jednání o podmínkách přijetí Tripartitního paktu. Tak bylo učiněno 25. března 1941 ve Vídni, ač s řadou formálních výjimek⁶⁷ (Glenny 2003: 368–369).

---

⁶³ Srov. níže.

⁶⁴ Právě členové hnutí spoluorganizovali s makedonskou revoluční organizací (VMRO) úspěšný atentát na krále Alexandra I. Karadjordjeviće v Marseille roku 1934 (Pelikán a Tejchman 1994: 14–17).

⁶⁵ Ta vládla od smrti krále za dosud nezletilého Petara II. Karadjodjeviće. Jejím nejvlivnějším členem byl právě princ Pavel s ambicemi stát se králem.

⁶⁶ Už v závěru listopadu 1940 se přítom řady Osy rozšířily o Maďarsko, Rumunsko a Slovensko (Rychlík a Perenčević 2007: 274–275).

⁶⁷ Němci nedostali svolení k přesunu jednotek na jejím území, nemluvě o tom, že smlouva nezatížila Jugoslávii žádnými dalšími vojenskými závazky vůči mocnostem Osy (Glenny 2003: 368–369). „Jugoslávie se sice oficiálně připojila k Paktu tří, ale fakticky si zachovala neutralitu“ (Glenny 2003: 369).

Naděje na přežití království v původní podobě, jež sdílel i sám Hitler⁶⁸, však ukončila masová odezva většiny srbského obyvatelstva, které společně s jugoslávskými důstojníky upřednostňovalo udržení vztahů s Británií. V napjaté atmosféře, provázené nepřátelskými hesly k Německu a Itálii⁶⁹, dochází v noci z 26. na 27. března 1941 k ozbrojenému převratu pod záštitou tajného spolku *Konspirace* sdružujícího část důstojnického sboru v čele generálem D. Simovićem⁷⁰. V rámci povstání došlo k zatčení rady ministrů včetně premiéra Cvetkoviće a následně také k prohlášení krále Petara II., který měl v září dovršit 18 let, předčasně zletilým a ten se tak formálně ujal královského úřadu (Rychlík a Perenčević 2007: 275–276).

Taková konstelace překročila pomyslný práh führerovi trpělivosti a zároveň znamenala jednoznačné zaangažování Říše i v rámci sféry vlivu dříve slíbené Mussolinimu. Hitler v *direktivě 25* rozhodl o zapojení německých, italských a maďarských jednotek při postupu na Bělehrad a zároveň přislíbil, ve snaze o zmírnění vnitropolitické tenze v Jugoslávii, Chorvatům zajištění politického řešení⁷¹. To bylo v počátku dáno v kompetenci Mačekovi, jehož strana se v Chorvatsku těšila velké přízni. Ten však přes varování Ribbentropa odcestoval 3. dubna do Bělehradu a obsadil místo v Simovićově kabinetu⁷². Tím se německá pozornost konečně a definitivně obrátila na Ustašu (Tomasevich 2001: 47–50). Hnutí působící v ilegalitě, jež svým záběrem, od počtu členů přes reálnou působnost⁷³, v očích Němců představovalo až tu poslední myslitelnou možnost, která se ale přesto, především díky pozitivnímu vztahu jejího vůdce Ante Paveliće a italského duceho Benita Mussoliniho, dokázala nakonec prosadit (Weithman 1996: 317).

---

⁶⁸ Politicky integrovaná Jugoslávie by znamenala vyhnout se střetu se srbskou armádou, které si Hitler pro úspěchy v balkánských válkách a také I. světové válce velmi považoval, nehledě na ekonomický benefit v rovině zdrojů neželezných kovů a zemědělských plodin, až k faktu, že by to umožnilo okamžitý postup na východ proti Sovětskému svazu (Tomasevich 2001: 47).

⁶⁹ „Raději válku než pakt a raději smrt než otroctví“ (Tejchman 2008: 254).

⁷⁰ Organizátorem puče byl však generál B. Mirković.

⁷¹ Přesto ještě v období posledních březnových dnů ve zprávě regentu Miklósi Horthymu předložil návrh, že Maďarsko by mělo Chorvatsko absorbovat. Ten však návrh střízlivě odmítl, což definitivně vedlo k rozhodnutí o chorvatské nezávislosti (Tomasevich 2001: 48; Weithman 1996: 317).

⁷² Mačekovo jednání můžeme vyložit jako pokus o udržení dvou železek v ohni pro případ míru i pro případ války (Tejchman 2008: 263).

⁷³ Základna hnutí do vyhlášení nezávislého státu nikdy nepřekročila 4000 členů (Tejchman 1989: 42).

6. dubna 1941 byla Jugoslávie bleskově přepadena státy Osy v rámci tzv. *operace Marita* a prakticky se rozpadla na několik částí. Na jedné z nich 10. dubna 1941, po vstupu německých vojsk do Záhřebu, vyhlásil plukovník Slavko Kvaternik, jménem Ante Paveliće, Nezávislý chorvatský stát (*Nezavisna država Hrvatska – NDH*) (Butler 2008: 95–96).

4.2. Politický systém

Na rozdíl od Slovenského štátu NDH skutečné budování politického systému zahájil, vzhledem k okolnostem, teprve až po vyhlášení své nezávislosti. V rovině územního rozsahu nový stát přesahoval rozlohu původní Chorvatské bánoviny a rozšířil se o zbytek Bosny a Hercegoviny, Zemunu a východní část Sremu⁷⁴ (Tejchman 2008: 297). Ustašovská propaganda se přitom podle svých slov hlásila k odkazu „opravdu nezávislého Chorvatska“ z období 11. století, přičemž v duchu nacistické ideologie označila národ chorvatský za jediný „árijský národ“ odvozující svůj původ údajně již od dávných Gótů (Hladký 2005: 189; Rychlík a Perenčić 2007: 279).

4.2.1. Ústavně-právní, institucionální nastavení a fungování v praxi

Právní systém NDH byl poznamenán nepřítomností základního dokumentu. Nový stát se totiž měl „politickým systémem odlišovat od západních demokracií, ústavních států a naopak plně odpovídat systému, který se utvářel v zemích fašistické Osy“ (Tejchman 1989: 47). Neexistovala tedy ústava a celkový institucionální a právní řád vznikal prakticky ad hoc, buďto na základě mezinárodních smluv, anebo obvykleji vyhlášením „vůdce“, *poglavnika*⁷⁵ Ante Paveliće. Ten z pozice doživotního a zákonného suveréna v systému třímal veškerou moc, neboť exekutiva, reprezentována jím a vládou, byla nezávislá na formálně existujícím sněmu (Tejchman 1989: 47).

---

⁷⁴ Viz příloha - mapa 1.

⁷⁵ Titul *poglavnik* se váže ve spojení s Ante Paveličem již k raným začátkům hnutí, kdy se takto nechával označovat v ustašovských dokumentech s cílem evokovat jistý úhel mystiky. Etymologie slova *poglavnik* totiž vychází z pojmenování tradiční kulturní venkovské figury *poglavara*, tedy „klanového vůdce“. V místních zvyklostech tedy člověka, který se vyznačuje neústupností a odmítá kompromisy (Goldstein 2006: 228–229).

První týdny nového režimu zajišťovalo kontinuitu převzetí dosavadního správního aparátu bánoviny a instalace tzv. ustašovských komisařů (*ustaški povjerenici*)⁷⁶. Ti utvořili oficiálně první vládní centrum nového režimu, a to přenesením původně emigračního Hlavního ustašovského (dozorčího) štábu (*Ustaški nadzorni stožer*) do Záhřebu (Matković 2002: 32). V květnu 1941 poté došlo k reorganizaci štábu na Ústřední ustašovské vedení (*Glavni ustaški stan – GUS*), v jehož čele již oficiálně stanul Pavelić a jmenoval jeho ostatní členy. Tento orgán však reálně sloužil pouze jako jakýsi logistický aparát pro usměrňování poglavnikových direktiv na nižší úrovni systému. Obdobně fungovala i vláda, která kompletně nominována poglavnikem měla spíše reprezentativní charakter⁷⁷ (Rychlík a Perenčević 2007: 281). Celková struktura státu poté odpovídala struktuře samotné Ustaši nastíněné v ústavě hnutí z roku 1929. Podle ní začaly být hierarchicky zřizovány správní jednotky⁷⁸ pod plnou správou GUS, respektive tedy poglavnika (Yeomans 2013: 11).

Koncentrace moci v rukou jediné osoby významně ovlivnila styl řízení celé NDH. Pavelićova osobnost mezi podřízenými ustašovci připomínala de facto kult⁷⁹. Stal se nedotknutelným a ti, kteří se byť jen nepatrně odklonili od jeho nařízení, byli nemilosrdně odstraněni (Goldstein 2006: 27). Pavelić jako hlava státu a vlády určoval veškerá důležitá rozhodnutí. Jmenoval a odvolával všechny vyšší úředníky státního aparátu, stejně jako vedoucí ustašovských organizací, zastával pozici vrchního velitele ozbrojených sil a vzhledem k faktické neexistenci zákonodárného tělesa suploval jeho činnost nařízeními s působností zákona. „On byl osobou nejvíce zodpovědnou za vše, co se událo ve vnitřní i zahraniční politice NDH⁸⁰“ (Matković 2002: 32).

K úplné komplexnosti je nutností poznamenat, že na krátký časový úsek existovalo faktické ztělesnění legislativy v Chorvatském státním sněmu (*Hrvatski državni sabor*).

---

⁷⁶ Jejich cíli bylo zajistit nejvýznamnější pozice v komunálních a obecních radách napříč administrativním aparátem v největších chorvatských městech

⁷⁷ Sám Pavelić zastával pozici předsedy vlády stejně jako ministra zahraničních věcí, a ač se jich později vzdal, na principu fungování jakési „osobní despotie“ to pranic nezměnilo.

⁷⁸ Konkrétní strukturu ztělesňovaly sbory (*zbir*), tábory (*tabor*), ležení (*logor*) a štáby (*stožer*). Ustašovská idea policejního státu navíc byla dotažena ad absurdum, kdy vrchní autority v těchto jednotkách dokonce museli hlásit jakoukoli občanskou mobilitu (stejně jako samotní občané) do tří dnů pod hrozbou smrti (Yeomans 2013: 11–12).

⁷⁹ Nařízení armádního velitelství z prosince 1944 dokonce definovalo způsob salutování v přítomnosti poglavnika (dle vzdálenosti od jeho osoby až po dobu trvání pozdravu) (Goldstein 2006: 27).

⁸⁰ „On je po tome bio i najodgovornija osoba za sve što se događalo u unutarnjoj i vanjskoj politici NDH.“

Tento nevolený pseudoparlament zavedený 23. ledna 1942 měl oficiálně 204 poslanců⁸¹, přičemž se skládal z dosud žijících členů saboru zvolených roku 1918, z funkcionářů Ustaši a části poslanců CHSS⁸². Sabor měl právo schvalovat zákony, ale v praxi se tak nikdy nestalo, neboť poglavnik disponoval absolutním vetem a využíval své zákonodárné pravomoci individuálně. Jediným úkolem saboru se proto stalo stvrzení legálnosti chorvatského státu a po několika neúspěšných pokusech o konstruktivní zasedání se v prosinci 1942 rozpustil (Lemkin 2008: 253–254; Rychlík a Perenčević 2007: 281–282).

O nezávislé soudní moci ani praktické rovnosti občanů před zákonem poté nelze vůbec hovořit. Již 17. dubna 1941 vydal poglavnik nařízení s platností zákona o ochraně národa a státu, umožňující jakýkoli přestupek proti nacionálním zájmům trestat pouze rozsudkem smrti (Rychlík a Perenčević 2007: 282–283). Háv legálnosti představoval nejvyšší soud v Banja Luce, disponující finálním právem rozhodovat v občanských, kriminálních, ale i nesoudních záležitostech. Skládal se z prezidenta, viceprezidenta a vyvolených soudců (Lemkin 2008: 257). Avšak vzhledem k tomu, že obsazení těchto pozic měla v rukou Ustaša a také k faktu, že většina rozsudků byla vykonána okamžitě skrze zřizované samozvané soudy složené z ad hoc tribunálů, které lokálně vznikaly a zanikaly, byla jeho působnost nevyužita (Glenny 2003: 387).

Co do státní formy NDH představoval zpočátku monarchii. Trůn byl nabídnut hraběti savojskému ze Spoleta Aimone d'Aostovi, pokrevně příbuznému italského krále Viktora Emanuela III., který jej jako Tomislav II.⁸³ formálně přijal 17. května 1941. Ve skutečnosti však nikdy chorvatský stát nenavštívil, ba uděleným titulem dokonce otevřeně opovrhoval a po porážce Itálie roku 1943 abdikoval (McCormick 2014: 68; Rodogno 2006: 95). Co do činění s faktickou osobní nepřítomností krále na chorvatském území měl také Pavelić, jenž se ani v nejmenším nechtěl o moc ve státě dělit, nehledě na fakt, že usiloval v očích veřejnosti o zachování formulovaného státního nezávislého statusu (Jareb 2006: 469). Ke zmatečnému vymezení státního uspořádání přispělo roku 1945 ustašovské prohlášení tvrdící, že NDH je „svým způsobem republika. Poglavnik

---

⁸¹ V reálu v něm zasedalo pouze 141 poslanců, neboť hlavně členové CHSS většinou účast odmítli.

⁸² Právo na své zastoupení bylo rezervováno i pro německou menšinu žijící na území státu.

⁸³ Tento symbolický akt odkazoval k vládě krále Tomislava I. z 10. století (Rodogno 2006: 95).

je její doživotní prezident se všemi právy chorvatského vůdce. Chorvatská státní vláda pracuje podle příkazů, směrnic a zákonů, které vydává Vůdce jménem národa. Vláda uskutečňuje správu v chorvatském státě a za to odpovídá národu a Vůdci, zatímco Vůdce odpovídá Bohu, historii a svému svědomí“ (Tejchman 1989: 47).

Z těchto předložených střípků reálného fungování a sebe prezentace Nezávislého chorvatského státu lze vyvozovat, že na rozdíl od ťudáckého režimu jakákoli snaha o zahalení nedemokratického charakteru prakticky vyvinuta nebyla. Režim institucionálně-právní ukotvení v rovině formálních ustanovení téměř neřešil a v mnoha případech (sabor, institut krále) hrály ryze ideologickou a legitimizační funkci. Režim, jak trefně uvádí Hladký, tedy představoval pouze „pilného žáka svých nacistických ochránců“, jehož podstatu zaštiťoval nenávistný antisrbský⁸⁴ a antijugoslávský přístup s cílem vytvoření čistého kroatizovaného národa bez výraznějších intencí v rovině dobudování politického systému, jehož v NDH také nikdy dosaženo nebylo (Hladký 2005: 189).

4.3. Mocenská centra

Totožně jako u první Slovenské republiky se v rámci této kapitoly zaměříme na tři střediska moci ve státě – Ustašu, římsko-katolickou církev a německé, respektive v případě NDH spíše italské, působení – a jejich vzájemnou koexistenci.

4.3.1. Ustaša

Historické počátky chorvatského nacionalismu ztělesňovala již od poloviny 19. století *Chorvatská strana práva* (HSP). Ta se roku 1894 rozštěpila na radikálně orientovanou autonomistickou frakci Josipa Franka, označující se jako *frankovci*, a na umírněnější část tzv. *pravašů*, kteří naopak vycházeli z myšlenky úplné nezávislosti otce zakladatele strany Ante Starčeviče. Frankovci⁸⁵, jejichž příslušníkem se stal i mladý Pavelić, k dosažení svého cíle⁸⁶ sahalí hlavně k otevřeným konfrontacím se Srby, a proto byli také po etablování Království SHS zcela zakázáni. Stejný osud však potkal i ostatní

---

⁸⁴ Srov. níže.

⁸⁵ Sdružení v tzv. Čisté straně práva.

⁸⁶ Autonomní jednotky zahrnující i území Bosny a Hercegoviny.

politické subjekty po vyhlášení Alexandrovny diktatury, a tak zbylí frankovci v čele s Pavelicem, kteří do té doby alespoň latentně působili skrze radikální křídlo HSP, odešli do exilu. Z tohoto podnětu tedy v průběhu roku 1929 v ilegalitě oficiálně vzniká *Ustaša – chorvatská revoluční organizace* (UHRO) (Fischer 2007: 202–204).

Její principy fungování, stejně jako následné fungování nového státu, vycházely z několika dokumentů sepsaných Pavelicem na přelomu 20. a 30. let mající ideový základ ve Starčevićově a Frankově učení. Jednalo se především o soubor ustašovských stanov údajně z roku 1929 zmiňujících kromě požadavku na úplnou nezávislost také v budoucnu částečně implementovanou organizační strukturu (včetně GUS, výsadní pozice poglavnika či úpravy obecního členění). Druhý dokument z roku 1933 tzv. *Zásady (Načela)* v 17 bodech vyzdvihovaly dějinný význam chorvatského národa a otevřeně odmítaly občanskou rovnost a demokratické principy (Rychlík a Perenčević 2007: 264–266).

Mocenský monopol v novém státě si Ustaša zajistila okamžitým zákazem všech politických stran a hnutí a v duchu fašistické Itálie usilovala o prosazení korporativního systému ukotveného zákonnými nařízeními poglavnika, které umožňovaly znárodnění velkých podniků a kontrolu pracujících sdružených v řadě vládních odborových organizacích. Ustašovci si také postupně zajistili výhradní právo v tisku, kulturních institucích a brzy začali „řešit“ také srbskou a židovskou otázku (Tejchman 1998: 454; Yeomans 2013: 10). V programu z roku 1941 vyjádřil Pavelić předpoklad, že v ustašovském státě „lidé musí myslet jako Ustašovci, mluvit jako Ustašovci a co je nejdůležitější, jednat jako Ustašovci“⁸⁷ (Goldstein 2006: 226–227).

Naplnění předsevzatých cílů kombinujících na první pohled prvky italského fašistického a německého nacionálně-socialistického vzoru, ale bránily dvě stěžejní roviny. Za prvé Ustaša nikdy nepředstavovala široce podporované, masové politické hnutí. To vycházelo už z její ryzí podstaty apelu na chorvatský národ⁸⁸, které navíc velice nelibě neslo proces postoupení značných území italskému, německému, ale i maďarskému vlivu a s postupem času také bezprecedentní projevy jejího teroristického charakteru

---

⁸⁷ „[...] people must think like Ustashas, speak like Ustashas, and, most importantly act like Ustashas.“

⁸⁸ Tvořící jen něco přes 50% demografického složení NDH.

(Fischer 2007: 214). Zdroj legitimacy proto vyhledávala především u církevních institucí⁸⁹, ale i u oficiálně zakázaných skupin jako pravé křídlo CHSS⁹⁰ (Tejchman 1989: 44). V druhé rovině poté hnutí oslabovala vnitřní heterogenita projevující se neustálou potřebou hledání rovnováhy mezi pro-italsky a pro-německy orientovanými frakcemi⁹¹, stejně jako Pavelićova slabost pro protekci svých spolupracovníků z exilového působení na úkor domácího centra (Fischer 2007: 216; Matković 2002: 32).

4.3.2. Římsko-katolická církev

Režim samotný, ústy Ante Paveliće, definoval nové státní zřízení jako křesťansko-konzervativní stát opírající se o božskou vyvolenost chorvatského národa (Tejchman 2008: 298). Pozitivní vztah hnutí k římsko-katolické církvi však více než v ryzí oddanosti křesťanským zásadám spočíval v pragmatickém přístupu (Payne 2006: 411–412). Pro Ustašu totiž napojení na katolickou platformu znamenalo především příležitost nabytí absentující legitimacy, rozšíření členské základny a v neposlední řadě také osvojení nástroje na separaci katolického národa chorvatského⁹² od pravoslavných Srbů (Ognyanova 2009: 172–173).

Z pohledu církve poté etablování nového režimu, alespoň z počátku, bylo přijímáno vesměs vstřícně. Církev na oplátku za loajalitu, podobně jako na Slovensku, působila vcelku autonomně v kulturně-edukační dimenzi, avšak s jednou podmínkou. Tu představovalo režimní odmítání univerzalistických principů katolicismu a praktická propagace pouze nacionálně orientované nauky pod dohledem ustašovských zásad⁹³ (Ognyanova 2009: 171–172).

Za argument nahrávající pragmatickému, spíše než ideologickému, přístupu hnutí k náboženské otázce lze také předložit glorifikaci muslimského obyvatelstva Bosny a

---

⁸⁹ Srov. níže.

⁹⁰ Úzkostlivé snažení hnutí o nabytí legitimacy dokazuje především nátlak na V. Mačeka, který přes počáteční podporu nakonec odmítl s Ustašovci spolupracovat, a ti jej proto následně internovali v Jasenovaci.

⁹¹ Jako příklad můžeme uvést nucený „odchod do penze“ ministra pro náboženské otázky M. Budaka pro přílišnou agitaci za italské zájmy. Nebo přímé rozhodnutí německé strany o odvolání otce a syna Kvaternikových (Fischer 2007: 216).

⁹² Čistý paradox poté odhaluje založení oficiální chorvatské pravoslavné církve v dubnu 1942 ve snaze odstříhnout domácí obyvatelstvo od vázanosti na pravoslavné centrum v srbském Bělehradě (Lemkin 2008: 254–255).

⁹³ O tomto fenoménu nejlépe dokumentuje případ F. Niedzielskiho, který v čele organizace Ustašovská mládež dohlížel na výchovu „nového člověka“, který v duchu křesťanských zásad bude plně oddán službě chorvatskému státu (Yeomans 2013: 124).

Hercegoviny, které režim dokonce označil za „nejčistší Chorvaty“ a islámskou víru postavil na roveň římsko-katolické. Mezi nejprosazovanější katolické organizace poté patřily *Križari* (Křižáci) či *Domagoj*, mající svůj islámský ekvivalent v *Narodni uzdanici* (Národní opora) (Hladký 2005: 188–189; Matković 2002: 48). Podobným způsobem pracovaly i oficiální tiskoviny, které poskytovaly nacionálně orientovaným zástupcům katolické i muslimské církve prostor pro sebe prezentaci (Ognyanova 2009: 184).

Co se vztahu státu k Svaté stolici týče, je třeba říci, že NDH šlo především o to dosáhnout mezinárodního uznání. Papež Pius XII. však přes osobní audienci Paveliće roku 1941 v Římě uznal nový stát pouze „de facto“⁹⁴ a oficiální uznání odmítl (Matković 2002: 26).

4.3.3. Německo-italský faktor

Zásadní vliv na fungování státu dokazuje již fakt, že existence NDH, obdobně jako vedoucí úloha vládnoucího hnutí v jeho čele byla implementováno pouze díky milosti německo-italské osy a také faktu přetrvávající přítomnosti cizích jednotek na jeho území. Vymezení zahraniční působnosti poté můžeme opětovně předložit v několika fázích. První z nich lze definovat rozdělením sfér na základě vlivových zón dohodnutých ve dnech 21. a 22. dubna 1941 mezi ministry zahraničních věcí Ribbentropem a Cianem ve Vídni⁹⁵. Na tomto základě probíhala zhruba prostředkem Chorvatska linie mezi německou a italskou okupační oblastí, přičemž zároveň se v ní Hitler zavázal přiznat NDH za Mussoliniho zájmovou sféru. V důsledku toho ihned po vídeňském ujednání Ciano zahájil rokování s Pavelicem vrcholící 18. května 1941 *Římskými dohodami* (Jareb 2006: 459–461).

Ty opravňovaly Italy k vytyčení I., II. a III.⁹⁶ zóny ve své okupační oblasti. I. zónu přiléhající k moři přímo anektovali, ve II. prosadili demilitarizaci bránící NDH v přítomnosti svých posádek (později zde italská armáda převzala veškerou moc) a ve III. zóně vládly formálně orgány NDH, ovšem za opětovné přítomnosti italských

---

⁹⁴ Výměnou diplomatických delegátů a usazením opata R. G. Marconeho v Záhřebu. Paralelně navíc Vatikán uznával exilovou jugoslávskou vládu v Londýně.

⁹⁵ Viz příloha – mapa 1.

⁹⁶ Viz příloha – mapa 2.

jednotek⁹⁷. Dohody z Říma také stvrzovaly výsadní italské námořní právo v teritoriálních vodách Jadranu, právo kontrolovat chorvatskou armádu, právo tranzitu, závazek neuzavírání zahraničních smluv bez italského souhlasu⁹⁸ a v neposlední řadě oficiální ustanovení hraběte ze Spoleta chorvatským králem (Tejchman 1986: 28–29). Přes již zmíněný fakt, že myšlenka personální unie nikdy dotažena nebyla, Itálie se stala garantem politické nezávislosti a teritoriální integrity NDH. K sblížení obou zemí byla dokonce zřízena permanentní komise, jež měla dohlížet na utužování vazeb v otázkách ekonomických (návrh na měnovou unii⁹⁹), kulturně-vzdělávacích, právních či např. týkajících se dopravy (Sereni 1941: 1147).

Co do oficiální roviny ale NDH ve vnitřním fungování disponoval naprostou nezávislostí bez jakékoli nutnosti závazků vůči italským fašistům (Sereni 1941: 1149). Obdobně jako v případě Slovenska však tento status dodržován nebyl a představoval pouze apel na poslušnost domácího obyvatelstva¹⁰⁰.

Německé angažování v dění v NDH se v počátcích odehrávalo hlavně v rovině ekonomických zájmů¹⁰¹. K zesílení pozornosti o vnitřní záležitosti a k praktickému porušení vídeňských dohovorů ve vztahu k Itálii tak dochází až v průběhu roku 1942 kvůli zvyšující se partyzánské aktivitě a také hrozbě vylodění spojeneckých vojsk při pobřeží Jadranu (Trifković 1993: 882–886). Tento trend eskaluje po kapitulaci Itálie v září 1943, kdy jediným chorvatským protektorem se stává právě Německo. To na vyhocené situaci už ale přespříliš nemění, neboť ať NDH hbitě obsadil dříve Italy anektované pobřežní oblasti, země jako taková se již ocitá v otevřené válce (Jareb 2006: 464).

4.4. Protirežimní opozice a zánik Nezávislého státu Chorvatsko

V rámci této kapitoly se pokusíme o rozeznání hlavních opozičních center režimu válečného NDH. Při jejich identifikaci přitom budeme vycházet ze samé podstaty

---

⁹⁷ Tak se pod italskou správou dostalo území s téměř šestinou veškerého obyvatelstva země, na kterém orgány NDH neměly reálnou moc, a dokonce činnost Ustaše tu byla veřejně zakázána.

⁹⁸ Vše na dobu 25 let (Sereni 1941: 1147–1148)

⁹⁹ Došlo k zavedení měnové jednotky *kuna* s fixním kurzem na italskou liru (Sereni 1941: 1149).

¹⁰⁰ Znovu se setkáváme s možností využití označení bábkový stát (Rosputinský 2016: v tisku).

¹⁰¹ Podpisem celé řady bilaterálních smluv zajišťujících Říši přísun zdrojů z exploatačních oblastí. Samozřejmě poté představovalo přiložení podpisu k *Tripartitnímu paktu* a *Paktu proti kominterně* (Tejchman 1986: 29).

nového státu předložené ustašovskými elitami, jež si za svůj cíl vytyčili vybudování nacionálně homogenního Chorvatska. Tento požadavek sám o sobě tedy předurčil početné segmenty národně a nábožensky heterogenní společnosti ne pouze k neprivilegovanému postavení a životu v útlaku, ale přímo k jejich fyzické likvidaci.

V tomto smyslu se tudíž do značné míry stírá odlišnost širšího pojetí opozice jako takové a působení odbojových skupin, neboť nenávistný a genocidní postoj režimu nedával „svým přirozeným nepřátelům“ jiné možnosti, než hledat bezpečí a angažovat se v partyzánských a odbojových organizacích (Rychlík a Perenčević 2007: 286–287). Právě tento fakt posilujícího postavení partyzánů s blížícím se koncem války předznamenal nevyhnutelný zánik Nezávislého státu Chorvatsko. Závěr této kapitoly proto bude patřit období krachu NDH, které opětovně jako v prvním případě pouze stručně v rámci stěžejních událostí zrekapituluje a nastíníme budoucí vývoj.

4.4.1. Identifikace opozice a její činnost

Teror v Chorvatsku byl namířen proti obvyklým terčům nacistické strany – proti Židům, Cikánům, homosexuálům a politickým protivníkům – navíc „obohacen“ Paveličovými rozhodnutím „vyřešit“ také „srbskou otázku“¹⁰². V důsledku této politiky jedna třetina ze dvou milionů Srbů měla být vyhnána, druhá třetina asimilována prostřednictvím konverze od pravoslaví ke katolictví a poslední třetina usmrcena (Glenny 2003: 387). Srbské obyvatelstvo bylo nuceno nosit na rukávě pásky s písmenem „P“ (*pravoslavac*), nesmělo bydlet v určitých částech měst, nesmělo v noci bez povolení vycházet na ulici, bylo omezeno jeho vlastnické právo, zakázána cyrilice a pro srbskopравoslavné vyznání se začalo používat označení řeckovýchodní¹⁰³. Toto nepřátelské počínání, zpočátku s cílem vyhnat co největší počet Srbů do okupovaného Srbska, bylo paralelně dovršeno

---

¹⁰² To se opíralo především o ideologický základ předložený A. Starčevićem, který na přelomu století hlásal myšlenku Velkého Chorvatska a Srby na jeho území, zahrnující i Bosnu a Hercegovinu, považoval za výmysl Rakouska. „Tito Srbové jsou „servi“ (z latinského servus = otrok [...]), tedy méněcenná vrstva, která [...] přijala jazyk svých pánů – Chorvatů“ (Weithman 1996: 318).

¹⁰³ Slovo Srb či srbský se také nesmělo objevit v žádné souvislosti ve veřejném prostoru – z toho důvodu docházelo k přejmenování názvů vesnic i celých oblastí (Ognyanova 2000: 16).

masovými pogromy prováděnými zejména orgány RAVIGUR¹⁰⁴ a ustašovské obrany¹⁰⁵ (Ognyanova 2000: 16; Rychlík a Perenčević 2007: 385–386).

Co se ostatních skupin týká, tak židovské obyvatelstvo bylo vyhlazeno prakticky absolutně a němečtí pohlaváři působící v NDH slavnostně prohlašovali, že Chorvatsko je jednou z těch zemí, kde židovská otázka již byla definitivně vyřešena. Podobný osud čekal i všechny Romy, kteří až na pár jednotlivců, již našli útočiště v italské zóně anebo se ukryli v lesích či kláštorech, byli pozatýkáni a dopraveni do Jasenovace, kde zahynuli (Rychlík a Perenčević 2007: 390).

Rozsah a brutalita ustašovského počínání brzy režim delegitimizovala a ne pouze přirozeně v očích svých obětí, ale také v řadách samotných Chorvatů¹⁰⁶. Původní nadšení z vymanění se z područí srbské nadvlády, mj. také v důsledku neschopnosti vládnoucího establishmentu zajistit základní životní standard svých obyvatel, obdobně jako spravovat věci veřejné, tak rychle vyprchalo a pozvolně se přeorientovalo v tichou podporu Mačkovy CHSS a také formujících se komunistických partyzánů (Tejchman 1986: 31–32; Feldman 2006: 231–232).

Oficiální reprezentaci jugoslávského exilu představovala Simovićova vláda a král Petar II. zajišťující státoprávní kontinuitu meziválečné monarchie svou přítomností v Londýně. Jejich železným v ohni na balkánské scéně se stal plukovník rozpuštěné jugoslávské armády Dragoljub Mihailović, který v oblasti Ravna Gora vybudoval ozbrojenou odbojovou organizaci cílevědomě navazující na historické tradice četnických bojovníků proti Osmanské říši. Mihailovićovy jednotky byly oficiálně nazývány *Jugoslávské vojsko ve vlasti*, známější však jako *četnici*¹⁰⁷ či *četnické hnutí*¹⁰⁸ (Pelikán a Tejchman 1994: 24–25). Zásadní slabina četníků ale spočívala v jejich

---

¹⁰⁴ Ředitelství pro bezpečnost a veřejný pořádek (Yeomans 2013: 10).

¹⁰⁵ V jejich řadách se také angažovala i nezanedbatelná část lokálních prochorvatsky orientovaných bosenských muslimů, kteří přes snahu svých intelektuálních špiček na konci léta 1941 protestovat proti tomuto počínání u předáků NDH, s cílem utlumit rozpoutávající se odplatné represe ze strany Srbů, výrazně přispěli k vyhocení srbsko-bosenské otázky (Hladký 2005: 190–191).

¹⁰⁶ Masové řádění dokonce pobuřovalo i samotné jednotky Wehrmachtu působící na půdě NDH (Gumz 2001: 115–116). Pro hlubší analýzu dualismu v pojmání násilí Ustaše k vlastním postupům pohledem německých ozbrojených jednotek viz tamtéž.

¹⁰⁷ Je třeba však tyto oddíly (alespoň v počátku) odlišit od *Sjednocené bojové organizace práce* (ZBOR), jež se pod vedením D. Ljotiče dala okamžitě do služeb okupantů a jako tzv. oficiální četnici věrně bojovali proti odbojovým skupinám včetně Mihailovićových četníků (Rychlík a Perenčević 2007: 396).

¹⁰⁸ Někdy také *Ravnogurské hnutí*.

programovém vymezení, které v boji za svobodu celého národa pod žezlem Jeho Veličenstva krále Petara II. deklarovalo vytvoření velké Jugoslávie v hranicích etnicky čistého Velkého Srbska, očištěného od všech menšin a mezinárodních elementů. Tyto pokyny vyhlášené Mihailovićem koncem roku 1941 četnické oddíly v Bosně začaly rychle naplňovat a povětšinou jejich agresivní aktivitu odnesly muslimské a chorvatské usedlosti¹⁰⁹ (Hladký 2005: 191–193).

Daleko pozitivněji proto nesrbské národy Jugoslávie přitahoval budující se komunistický proud odboje ztělesněný *Komunistickou stranou Jugoslávie* (KSJ) generálního tajemníka Josipa Bronze-Tita. Ta přes slabou sociální podporu v meziválečném období velice rychle nabírala na síle a po porušení paktu Ribbentrop-Molotov, útokem německých vojsk na SSSR, dostala pokyn k organizování partyzánských skupin přímo v německém týlu. Potenciální stoupence lákala především ideou federativního uspořádání země a zároveň zachováním chorvatské státnosti, na které by se rovnoměrně podíleli jak Chorvaté, tak Srbové¹¹⁰ (Rychlík a Perenčević 2007: 298–299).

Právě komunisté svou výzvou z června 1941 odstartovali události prvního velkého povstání napříč územím celé Jugoslávie¹¹¹, čímž se NDH ocitl prakticky ve válce a pro mocnosti Osy tak vznikla vlastně nová válečná fronta, která na sebe od ledna 1942 nepřetržitě vázala desítky německo-italských divizí. Ty se sice několikrát pokusily o potlačení „těchto živelů“ vojenskou ofenzívou a exemplárními tresty pro zajaté odbojáře, vytvoření de facto nezávisle působících územních jednotek pod vedením komunistických partyzánů však zabránit nedokázaly. Sílicí sjednocený komunistický odboj navíc od listopadu 1942 zaštiťovala vytvořená *Antifašistická rada národního osvobození Jugoslávie* (AVNOJ), která postupně rozšiřovala svou agendu i na nižší

---

¹⁰⁹ V otázce postoje k druhému pólu, tedy komunistům, musíme dodat, že jejich vztahy přerostly v druhé polovině existence NDH až ve vzájemnou nevráživost, kdy v zájmu boje proti myšlence potenciálně komunistické Jugoslávie četníci začali spolupracovat i se samotnými okupanty, čímž vlastně zpochybnili smysl své vlastní existence (Rychlík a Perenčević 2007: 298–299).

¹¹⁰ Sympatie veřejnosti nalézal také představený radikální sociální program (pozemková reforma, znárodňování), který měl pro velkou část obyvatel žijících v době válečných útrap na pokraji chudoby nemalý význam (Hladký 2005: 199).

¹¹¹ Nepokoje započaly v dnešním Srbsku a rozšířily se dále do oblastí dnešní Černé Hory, Slovinska, Bosny, ale i Chorvatska.

administrativní úrovni a současně zakládala jednotné vlivové organizace (Pelikán a Tejchman 1994: 25–26).

Nejdůležitější pro budoucnost NDH a fakticky celé Jugoslávie se poté stávají okolnosti válečného vývoje na východní frontě a v severní Africe. Vylodění spojeneckých vojsk při březích Apeninského poloostrova a následná italská kapitulace totiž znamenaly přenesení celého balkánského břemene na bedra Třetí říše, což s postupným časem a úspěchy partyzánských jednotek¹¹² nezadržitelně přibližovalo definitivní konec chorvatského, Ustašou řízeného, státního zřízení (Hladký 2005: 197; Pelikán a Tejchman 1994: 27–28).

4.4.2. Zánik režimu

Generální ofenzíva národněosvobozené armády partyzánů na podzim 1944, která už i za podpory sovětských a bulharských jednotek osvobodila celou východní část Jugoslávie, včetně Srbska (bašty Mihailovićových četníků), definitivně přiklonila misky vah na stranu komunistů při jednáních o budoucím směřování země. Již v listopadu se zmíněné okolnosti projeví na první dohodě Tita se Šubašićem o vytvoření společné vlády a jmenování regentské rady jako náhrady za krále, jemuž partyzáni nechtěli povolit návrat do země. Součástí ujednání byl i výslovný souhlas exilové vlády s usneseními AVNOJ z 29. listopadu 1943¹¹³, což jen stvrzovalo oslabující pozici krále a vlády v Londýně (Tejchman 2008: 655). „Autoritu exilové vlády totiž neměl prakticky kdo podpořit v zemi“ (Pelikán a Tejchman 1994: 27).

Dezintegraci vlivem mezinárodní situace zažila i Ustaša. V rámci jejich vnitřních kruhů se o poslední možnost zachování chorvatské státnosti i po porážce Německa pokusili ministři A. Vokić a M. Lorković. Jejich pokus o státní převrat a vydání sebe sama na milost spojencům však byl Němci záhy odhalen a z nařízení Paveliće, jenž popřel své zapojení ve spiknutí, byli uvězněni a před koncem války zlikvidováni (Matković 2002:

---

¹¹² Vojenské úspěchy Titovy *Národně osvobozené armády* (NOA) přispěly jak k utužení vzrůstajícího vlivu a autority na domácí scéně, tak také započaly měnit vztah k Velké Británii. Krom otevření zásobovacích tras začala britská vláda, především ústy Churchilla a Edena, tlačit na mladého krále Petare, aby dospěl k nějaké dohodě s Titem. Ten nakonec ustupuje, provádí personální změny ve vládě a nově designovaný premiér I. Šubašić zahajuje oficiální jednání s představiteli partyzánů v dubnu 1944.

¹¹³ To pokládalo základy komunisty vysněného poválečného státu – Lidové republiky Jugoslávie. II. konference AVNOJ vytvářela nejvyšší orgány lidové moci – Národní výbor osvobození byl prohlášen za vládu Jugoslávie, rušil pravomoci vlády v exilu a vyjadřoval se také k otázce hranic (Tejchman 2008: 458).

88–89; Goldstein 2006: 233). Tímto krokem zůstalo Chorvatsko na jaře 1945 posledním německým spojencem, a v důsledku tak zpečetilo i svůj neslavný konec. Osvobození Chorvatska bylo na základě dohody mezi Titem a Stalinem z politických důvodů přenecháno jednotkám NOA, teď už nazývanými *Jugoslávská armáda*. Ta 8. května vstupuje do Záhřebu, který už Pavelić a celá chorvatská vláda opustili o dva dny dříve, a bez boje jej obsazuje. Tím je definitivně stvrzen naprostý zánik ustašovského Nezávislého státu Chorvatsko (Rychlík a Perenčević 2007: 313–316).

4.5. Zařazení NDH do typologie J. J. Linze

S Nezávislým chorvatským státem můžeme zcela přesvědčeně operovat v rámci předloženého teoretického rámce jako s režimem nedemokratického charakteru. O jeho konkrétnější zařazení se pokusíme v následujících řádkách, a to obdobně jako u Slovenské republiky, využitím tří štěpících os J. J. Linze, tedy monismus vs. limitovaný pluralismus, ideologie vs. mentalita a mobilizace vs. depolitizace.

Sklon ustašovského hnutí k uzurpaci veškeré moci ve smyslu monistického centra lze zpozorovat v okamžitém zákazu veškerých ostatních politických stran a hnutí, v podřízení si všech zájmových uskupení a také v praktickém splynutí státního aparátu s aparátem samé ustašovské organizace. Vidina jediného mocenského centra se však rozplývá díky úzkostlivě nízké úrovni legitimacy, která „vládnoucí vrstvu“ de facto donutila k pátrání po zdrojích, ospravedlňujících a opravňujících ji vládnout. Tuto „službu“, alespoň zpočátku, poskytovaly především církevní instituce, které navzdory omezením mohly fungovat do jisté míry autonomně. Samotnou kapitolou stojící proti monistickému vymezení je poté vlivová a vlastně i fyzická přítomnost Itálie a později Třetí říše na území NDH, které svým způsobem porušovaly základy vnitřní suverenity země, a tedy v podstatě i fungování jako nezávislého státu.

V druhé dimenzi ustašovská propaganda prosazovala vizi všeobjímajícího ideologického obsahu s rysy nacistického národního socialismu¹¹⁴, tedy obsahu opírajícího se v tomto případě o silný „chorvatský“ nacionalismus, prvky vůdcovství, teroru a dějinné dialektiky (Weithman 1996: 318). Optikou J. J. Linze ovšem jen stěží

---

¹¹⁴ Yeomans užívá termínu „croatian socialism“ (Yeomans 2013: 10).

můžeme hovořit o pevně tvarovaném, či dokonce psaném rámci, ale spíše o souboru tezí¹¹⁵ zprostředkovaných hlavně poglavnikem, které se zdaleka masového rozšíření v rámci společnosti nedočkaly. Svě v tomto ohledu měla pohledem Linze, co říci i katolická církev, ač oproti Slovenské republice v daleko omezenějším měřítku. Jak totiž uvádí S. G. Payne při porovnávání těchto dvou konkrétních případů, absence opravdového respektu k církvím a vztah založený na čistém pragmatismu vedl v případě fašistických režimů (kam zařazuje i NDH¹¹⁶) k rostoucí ochotě ignorovat, nebo dokonce potlačovat církevní instituce (Payne 2006: 412).

V rovině mobilizace vs. depolitizace se režim snažil o zkopírování italského korporativistického systému spojeného s ustašovskou správní organizací země v čele se *zbirniki*, *taborniki*, *logorniki* a *stožerniki*, tedy členy Ustaši dohlížejícími na plnění předepsaného organizačního řádu tzv. *Propisniku* (Pravidla) definujícího mj. otázku členství a aktivit s ním spojených (Tomasevich 2001: 341; Tejchman 1989: 41–45). „Bylo by ale omylem domnívat se, že ustašovci měli skutečně své organizace v každém okrese, nebo dokonce v každé obci“ (Rychlík a Perenčević 2007: 265). Celková podpora režimu, s výjimkou úvodních pár měsíců, kdy se organizace ze stovek členů rozrostla na 40 tisíc příslušníků, napříč časem strmě klesala a maximální počet členské základny nikdy nepřesáhl hranici 150 tisíc, hranici dosaženou již na konci roku 1941 (Tejchman 1989: 44; Yeomans 2013 : 12).

Vzhledem k výše předloženým poznatkům definuji Nezávislý stát Chorvatsko v intencích Linzovy typologie jako pretotalitní autoritativní režim ve velmi rané fázi tranzitního vývoje¹¹⁷, jenž možná v určitém stádiu zakrňuje a překračuje tenkou linii defektního režimu¹¹⁸.

---

¹¹⁵ „Odhodili jsme individualistické a demokratické ideje, celý národ je teď jeden občan, jsme to, co Němci nazývají Volksgemeinschaft. Jednotlivec je součástí společenství“ (Jelić-Butić cit. dle Tejchman 1989: 47).

¹¹⁶ Slovenskou republiku zařazuje k pravicově-radikálním režimům (right-radical regimes) jako například i Salazarovo Portugalsko.

¹¹⁷ Opětovně je dle mého názoru přípustné sáhnout i ke kvazi-totalitárnímu typu.

¹¹⁸ Sám Linz později komplexnost celého problému vymezení určitých režimů tzv. na pomezí totalitních a autoritativních, především vzhledem k fašistickým státům (hlavně Itálii), dále rozpracoval. Využil přitom termínu proto-totalitního (nedokončeného totalitárního) režimu, jenž by v našem případě pravděpodobně také našel své uplatnění (Linz 2002: 7–24). „I have suggested the idea of proto-totalitarian or arrested totalitarianism to describe those situations in which while the ideal type has not been fully achieved, the intent would be there“ (Linz 2002: 18).

5. Závěr

Válečné státy první Slovenské republiky a Nezávislého státu Chorvatska se svým charakterem a obecnými znaky obestírajícími jejich existenci stávají potenciálně lákavými subjekty pro vzájemné detailnější srovnání. Závěrem této bakalářské práce se proto zaměříme na provedení komparace na základě v úvodu definovaných komparačních kritérií.

Klíčovou roli v rovině etablování SR a NDH sehrála mezinárodněpolitická situace blížícího se, respektive již soudobně probíhajícího, světového konfliktu. Rovnováha moci v Evropě se totiž na přelomu 30. a 40. let výrazně vychýlila ve prospěch států mocenského bloku Osy v čele s nacistickým Německem, což záhy ponechalo ostatní středoevropské země na rozcestí osudu „spolupráce“, či faktického vymazání ze světové mapy. Oba námi představené případy tak vznikají odtržením od vyšších správních celků – Československa a Jugoslávie – které se vůči první z variant vyslovily odmítavě. V důsledku se tudíž otevřel prostor pro Chorvaty a Slováky a jejich představitele k využití této „velkorysé nabídky“ Německa na naplnění myšlenky národního státu. Co do odlišností v prvním případě se tohoto úkonu zhostilo dlouhodobě nejvýznamnější autonomistické politické uskupení na Slovensku Hlinkova slovenská ľudová strana. Ta již na základě výsledků meziválečných voleb disponovala značnou podporou slovenské společnosti, a tak byla schopna odolat pokusům centrální vlády zabránit rozpadu republiky a pod tlakem silové diplomacie Berlína takový návrh akceptovat. U NDH však váhavý postoj Chorvatské selské strany, těšící se obdobné podpory a skýtající pro Německo stejně vhodného kandidáta jako HSĽS, takový scénář brzdil a po úspěšném převratu generála Simoviće s cílem zachovat královskou monarchii v jejích původních hranicích, doplnil Hitler ofenzívu na Balkán i o území Chorvatska. Následná vojenská přítomnost jednotek Osy vytvořila podmínky pro implementaci minoritní, teroristické, avšak loajální skupiny ustašovského hnutí, které vystoupilo z ilegality a přes fakticky nulovou sociální podporu se postavilo do čela nového státního zřízení.

Dopady těchto okolností, obdobně jako reziduí politické kultury předválečných let se projevují především v rovině ústavně-právního a institucionálního nastavení nových

státních celků. Ty, ač v obou případech vycházely z pozic nedávno vydobytého autonomního statusu, přikládaly této oblasti zcela odlišný význam. U Slovenska můžeme pozorovat částečné „přežití“ prvků z dob fungování Československé republiky, a to od samého převzetí státní formy přes důraz na sepsání ústavního dokumentu až po formální zachování trojdimenzionálního dělení moci. Konkrétně poté např. v uchování víceméně nezávislé funkce soudní moci nebo v ohraničení funkčního období u poslanců či samého prezidenta. Samozřejmě tyto postupy do značné míry sehrávaly roli pouhého hávu demokratického klamu, tendence k jejich uvádění v praxi však nelze být zanedbána, o to více ve srovnání s případem Nezávislého chorvatského státu. Ten totiž k takovýmto opatřením, vděk i zkušenostem s královskou diktaturou a jejím antistranickým a antidemokratickým charakterem, vůbec netíhl a k budování institucionálních a politických složek státu docházelo pouze za účelem naplnění Pavelićeovy vize sestavené v jím sepsaných dokumentech, které převážně kopírovaly italský a německý vzor. Ostatní pro režim co do funkce bezvýznamné instituce vznikaly pouze v zoufalé snaze vydobýt legitimizujícího opodstatnění pro jeho existenci a alespoň nepatrně navýšit podporu ve výrazně heterogenní společnosti.

Dalším komparačním kritériem poté byla míra vlivu samé Německé říše na zahraniční i vnitřní politiku nových států. Ta v obou případech samozřejmě zastávala velice silné výchozí postavení především z důvodu, že právě ona byla tím faktorem, který Slovenské republice a Nezávislému státu Chorvatsko vnuknul život, a tak si z pozic garanta svých satelitů v době válečného konfliktu uchovávala významný vliv. V této fázi se však stává nezbytným upozornit na důležitý rozdíl, kterým je u NDH dohodnuté svěření „dohledu“ do rukou Mussoliniho Itálie. To samo o sobě ale na faktickém fungování přespříliš neměnilo, neboť oficiální nezávislý status, kterým disponovaly oba „státy“, platil pouze de iure a konkrétně v zahraniční sféře se musely absolutně zodpovídat svým protektorům. Ve vnitropolitické rovině poté byla svěřena do rukou Německa a částečně Itálie (u NDH) exploatace důležitých surovin, kontrola otázek hospodářství a samozřejmostí bylo vyžadování podřízení se německo-italským direktivám. V této rovině skrývá přesné určení míry působení vnějšího faktoru složitý úkol, můžeme ale konstatovat, že slovenská elita, v určitých otázkách (např. zásahů do vnitřního fungování strany), vystupovala alespoň s jistou dávkou úspěšné rezistence. U NDH se

s tímto projevem vládnoucí vrstvy prakticky nesetkáváme, což může být pravděpodobně dáno na vrub přetrvávající přítomnosti cizích vojsk na jeho území, která riziko bezprostředních dopadů vzepření se de facto maximalizovala¹¹⁹.

Moc uvnitř obou režimů kumulovala dominantní vládnoucí uskupení – HSLŠ a Ustaša – která se ve svém středu zodpovídala dvěma nejvýznamnějším osobám – Jozefu Tisovi a Ante Pavelićovi. Účinky v druhé části této kapitoly sumarizovaných okolností, stejně jako reálná základna užšího kruhu vládnoucích svěřovaly ale daleko větší kvantum rozhodovacích a vynucovacích pravomocí právě do rukou ustašovského poglavnika. Ten disponoval pozicí nezpochybnitelného vůdce a jeho přímé styky s ducem tento fakt ještě posilovaly. Sám Pavelič měl právo zasahovat do všeho dění v rámci NDH a jeho rozhodnutí měla definitivní platnost. Jozef Tiso na druhé straně, přes svou výraznou autoritu, takovými pravomocemi nedisponoval a v některých případech musel čelit i nevstřícnému postoji v rámci vlastní strany. Lze tedy konstatovat, že v ustašovských kruzích hlavní zdroj moci představoval Pavelič, zatímco v případě SR docházelo k přece jen větší mocenské distribuci, a tak vládnutí nabývalo spíše kolektivního charakteru.

Poslední otázka se týkala opozičních skupin, konkrétně jejich reálné existence a projevů vstříc závěrečným etapám druhé světové války, které předurčily i krach námi zkoumaných státních zřízení. Na první otázku zcela odpovídá nepřátelský postoj obou režimů k určitým skupinám společnosti, jenž přirozeně vytvářel více či méně konstituované složky nespokojeného obyvatelstva. Kromě, z podstaty přijetí nového řádu v Evropě vyplývajícího, „specifického vztahu“ k Židům a Romům však můžeme vyzorovat významný rozpor v přístupu jednotlivých režimů k ostatním „nepřijímaným“ segmentům společnosti, který do výrazné míry předurčil také charakter z těchto segmentů formované opozice. U Slovenska totiž vyloženě násilný postup represivních složek ve smyslu fyzického odstranění byl (ve srovnání s NDH) víceméně sporadický, a ač dané skupiny byly omezeny ve svých právech, lze o nich hovořit spíše jako o skupinách nepřivilegovaných (popřípadě potlačovaných) než jako o přímo likvidovaných. Tato skutečnost, která zároveň naznačuje diferencii oproti ustašovskému

---

¹¹⁹ S. G. Payne dokonce faktoru vojenské okupace území přikládá takový důraz, že státy v rovině zahraniční závislosti odlišuje způsobem, kdy Slovensko označuje co do fungování i statusu jako německý satelit, ale NDH jako satelit pouze v rovině jeho statusu (a jako loutkový stát v rovině samého fungování) (Payne 2006: 409).

teroru vůči opozici¹²⁰, tak měla dopad i na formování a charakter opozičních kruhů, které ve většině případů v rámci slovenské společnosti nelze ztotožňovat s činností odbojových hnutí jako u chorvatského případu. Navíc k reálnému zhmotnění odbojové činnosti dochází až v souvislosti s neodkladně blížící se definitivní porážkou Třetí říše, a to ve formě událostí Slovenského národního povstání a Slovenské národní rady. Právě Slovenská národní rada představuje nejvýznamnější projev organizovaného opozičního odporu, formujícího se na přelomu let 1944–1945, který ovšem vzhledem k porážce SNP (a nutnosti posečkat až na osvobození vojsky Rudé armády) nemohl přenést své primární požadavky na federalizaci či na silné autonomní pravomoci slovenské části v obnoveném Československu do poválečného uspořádání. Na druhé straně v ustašovském zřízení militantní charakter vztahu opozice a režimu předurčoval zemi k prostředí de facto válečného stavu, který se co do počtu obětí i ryzí brutality s prvním případem prakticky nedá srovnávat. Rozdílem oproti Slovensku také zůstává fakt, že hlavní opoziční síla – Komunistická strana Jugoslávie – svůj „souboj“ o budoucí směřování země s Ustašou, tak i s exilovým odbojem vyhrála a v poválečné situaci se tak stala dominantním a rozhodujícím politickým subjektem, který se záhy postavil do čela opětovně obnoveného předválečného státu.

Sekundární cíl naší práce poté zahrnoval úkol přiřazení sledovaných režimů do typologie španělského politologa Juana José Linze. Tato v podstatě dodatečná komparační kategorie nám napomohla k doplnění a zároveň ucelení a evaluaci závěrů dosažených v rámci empirického oddílu. Na základě tří štěpících linií představených v úvodní teoretické synopsi práce jsme přiřadili válečný Slovenský štát, s výjimkou přechodné periody kvazi-totalitárního režimu, do kategorie organického-etatismu a válečný Nezávislý stát Chorvatsko do kategorie pretotalitních s možností využití také již zmíněného kvazi-totalitárního, či dokonce tzv. proto-totalitního typu.

V obou případech tak můžeme závěrem konstatovat, že v rovině obecných rysů vykazovaly námi zkoumané režimy v řadě oblastí velké množství analogických znaků, které lze kromě paušálně přijímaného označení daných států jako nedemokracií také

---

¹²⁰ Z důvodu hlavně legitimizačních se jeho dopadům vyhnuli členové CHSS, někteří členové církve, ale v důsledku i muslimské obyvatelstvo.

identifikovat co do geneze v područí válečného konfliktu a německého faktoru, přítomnosti dominantní vládnoucí síly nebo také v působení římsko-katolické a opoziční vlivové struktury. Zároveň však projevovaly dané útvary, vzhledem k provedenému hlubšího zkoumání těchto systémových podobností, jeden oproti druhému, také celou řadu významných a nezanedbatelných rozdílů, které výše zmíněné prvky v konkrétnější rovině staví do pozice vzájemně prakticky nesourodých a v konečném důsledku poukazují na nutnost jasného odlišení těchto státních zřízení, což potvrzuje i bližší určení jejich nedemokratického charakteru využitím Linzova teoretického rámce.

Samozřejmě, tato bakalářská práce nemůže představovat nevyčerpatelný a komplexní výčet všech specifických analogií a diferencí mezi oběma státy, což nutno podotknout, už svým rozsahem, nemohl být a také ani nebyl její primární záměr. Na druhou stranu přesto osobně doufám, že napříč touto prací se nám z pozic politické vědy, alespoň v minimální možné míře, podařilo docílit hrubého vytyčení a přiblížení těch nejzákladnější charakteristických znaků těchto, ve vzájemné závislosti dosud nepříliš probádaných, politických režimů a tím také předložit co do formy i obsahu ucelenou a koherentní odbornou studii týkající se dané problematiky.

6. Literatura a prameny

Arendt, H. (1996). *Původ totalitarismu I–III* (Praha: Oikoymenh).

Arpáš, R. (2005). Od autonómie k samostatnosti. In: Šmigel', M. – Mičko, P. eds., *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov IV* (Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB a Ústav vedy a výskumu UMB v Banskej Bystrici), s. 8–19.

Baka, I. (2003). Hlinkova slovenská ľudová strana od 6.októbra 1938 do salzburských rokovaní v lete 1940. In: Lacko, M. eds., *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov II*. (Bratislava: Mercury), s. 11–38.

Baka, I. (2010). *Politický systém a režim Slovenskej republiky v rokach 1939–1940* (Bratislava: Vojenský historický ústav).

Balík, S. (2007). Totalitární a autoritativní režimy. In: Hloušek, V. – Kopeček, V. eds., *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie* (Brno: Mezinárodní politologický ústav), s. 259–284.

Balík, S. – Holzer, J. (2001). Teorie nedemokratických režimů a osudy katolické církve jako dělicí kritérium. In: Fiala P. – Hanuš, J. eds., *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury), s. 32–52.

Balík, S. – Kubát, M. (2012). *Teorie a praxe nedemokratických režimů* (Praha: Dokořán).

Brooker, P. (2013). *Non-Democratic Regimes* (London: Palgrave Macmillan).

Butler, R. (2008). *Hitlerovi šakali* (Praha: Naše vojsko).

Čermák, V. (1992). *Otázka demokracie I*. (Praha: Acedemia).

Erzow, M. N. – Frantz, E. (2011). *Dictators and Dictatorships: Understanding Authoritarian Regimes and Their Leaders* (London: Continuum Publishing Corporation).

Feldman, A. (2006). “Better known for its fascist than its democrats“: Croatia's experience with ideologies in the twentieth century. In: Borejzsa, J. W. – Ziemer, K.

eds., *Totalitarian and Authoritarian Regimes in Europe, Legacies and Lessons from the Twentieth Century* (Warsaw: Berghahn Books), s. 228–236.

Fischer, B. J. (2007). *Balkan Strongmen: Dictators and Authoritarian Rulers of South Eastern Europe* (West Lafayette: Purdue University Press).

Friedrich, C. J. – Brzezinski, Z. (1961). *Totalitarian Dictatorship and Autocracy* (New York: Frederick A. Praeger).

Glenny, M. (2003). *Balkán 1804-1999: nacionalismus, válka a velmoci* (Praha: BB art).

Goldstein, I. (2006). Ante Pavelić, Charisma and National Mission in Wartime Croatia. *Totalitarian Movements and Political Religions* 7 (2), s. 225–334.

Gumz, J. E. (2001). Wehrmacht Perceptions of Mass Violence in Croatia, 1941–1942. *The Historical Journal* 44 (4), s. 1015–1038.

Hladký, L. (2005). *Bosenská otázka v 19. a 20. století* (Brno: Mezinárodní politologický ústav).

Hlaváček, P. – Holzer, J. (2008). Opozice v nedemokratických režimech: Vstupní poznámky k možnostem a limitům stávající teorie. *Středoevropská politická studie* 10 (1), s. 1–16.

Hoensch, J. K. (2001). *Slovensko a Hitlerova východná politika* (Bratislava: VEDA).

Holák, M. (2004). Vypuknutie SNP v kontexte aktivít československého zahraničného odboja v Londýne. In: Lacko, M. a kol., *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov III. / Povstanie roku 1944 /* (Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda), s. 33–48.

Jareb, M. (2006). The NDH's Relations with Italy and Germany. *Totalitarian Movements and Political Religions* 7 (4), s. 459–472.

Jelinek, Y. (1971). Storm-Troopers in Slovakia: The Rodobrana and the Hlinka Guard. *Journal of Contemporary History* 6 (3), s. 97–119.

Kárpáty, V. (2005). Obnovenie Rodobrany a vývoj jej organizačnej štruktúry v rokoch 1938–1940. In: Šmigel', M. – Mičko, P. eds., *Slovenská republika 1939–1945 očami*

mladých historikov IV (Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB a Ústav vedy a výskumu UMB v Banskej Bystrici), s. 89–100.

Kopeček, L. (2006). *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury).

Křen, J. (2005). *Dvě století střední Evropy* (Praha: Argo).

Lacko, M. (2008). *Slovenská republika 1939–1945* (Bratislava: Perfekt).

Lacko, M. (2008a). *Slovenské národné povstanie 1944* (Bratislava: Slovart).

Lemkin, R. (2008). *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress* (New Jersey: The Lawbook Exchange, Ltd.).

Letz, R. (2006). Hlinkova slovenská ľudová strana (Pokus o syntetický pohľad). In: Letz, R. – Bartlová, A. – Mulík, P. eds., *Slovenská ľudová strana v dejinách* (Martin: Matica slovenská), s. 12–108.

Linz, J. J. (2000). *Totalitarian and Authoritarian Regimes* (London: Lynne Rienner Publishers).

Linz, J. J. (2002). Fascism, breakdown of democracy, authoritarian and totalitarian regimes: coincidences and distinctions. *Centro de Estudios Avanzados en Ciencias Sociales* 179, s. 1–80.

Lipták, Ľ. (1968). *Slovensko v 20. storočí* (Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry).

Matković, H. (2002). *Povijest Nezavisne države Hrvatske* (Zagreb: Naklada Pavičić).

McCormick, R. (2014). *Croatia Under Ante Pavelic: America, the Ustase and Croatian Genocide* (New York: I.B. Tauris).

Měchýř, I. (1991). *Slovensko v Československu: slovensko-české vztahy 1918–1991: dokumenty – názory – komentáře* (Praha: Práce).

Mosný, P. – Hubenák, L. (2008). *Dějiny štátu a práva na Slovensku* (Košice: Aprilla).

Nedelsky, N. (2001). The wartime Slovak state: a case study in the relationship between ethnic nationalism and authoritarian patterns of governance. *Nations and Nationalism* 7 (2), s. 215–234.

Nedelsky, N. (2012). *Defining the Sovereign Community: The Czech and Slovak Republics* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press).

Nižňanský, E. (2002). Dvojnásobné zmocnenie sa vlády na Slovensku v rokoch 1938/39 v porovnaní s „Machtergreifung“ v rokoch 1933/34 v Nemecku. In: Glettler, M. – Lipták, L. – Míšková, A. eds., *Nacionálno-socialistický systém vlády: Ríšska župa Sudety, Protektorát Čechy a Morava* (Bratislava: AEP), s. 185–212.

Ognyanova, I. (2000). Nationalism and National Policy in Independent State of Croatia (1941–1945). In: Rodgers, D. – Wheeler, J. – Zavacká, M. – Casabier, S. eds., *Topics in Feminism, History and Philosophy* (Vienna: IWM), s. 1–26.

Ognyanova, I. (2009). Religion and Church in the Ustasha ideology (1941–1945). *Croatica Christiana Periodica* 33 (64), s. 157–190.

Payne, S. G. (2006). The NDH State in Comparative Perspective. *Totalitarian Movements and Political Religions* 7 (4), s. 409–415.

Pelikán, J. – Tejchman, M. (1994). *Dějiny Jugoslávie (1918–1991)* (Praha: Karolinum).

Petranský, I. A. (2002). Katolícka cirkev v období prvej Slovenskej republiky. In: Lacko, M. a kol., *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov I.* (Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda), s. 30–49.

Petruf, P. (2011). *Zahraničná politika Slovenskej republiky 1939–1945* (Bratislava: Historická ústav SAV).

Podolec, O. (2004). Ticho pred búrkou (Sonda do nálad slovenskej spoločnosti na jar 1944). In: Lacko, M. a kol., *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov III. / Povstanie roku 1944 /* (Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda), s. 19–32.

Podolec, O. (2005). K niektorým prvkom prvej slovenskej ústavy a ich reálnej aplikácii v politickom živote štátu. In: Šmigel', M. – Mičko, P. eds., *Slovenská republika 1939–*

- 1945 očami mladých historiků IV (Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB a Ústav vedy a výskumu UMB v Banskej Bystrici), s. 39–51.
- Rodogno, D. (2006). *Fascism's European Empire: Italian Occupation During the Second World War* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Rosputinský, P. (2016). K otázke štátnosti Slovenského štátu/Slovenskej republiky. *Acta Fakulty filozofickej Západočeskej univerzity* 9 (1), v tisku.
- Rychlík, J. (1997). *Češi a Slováci ve 20. století: česko-slovenské vztahy 1914–1945* (Bratislava: Academic Electronic Press).
- Rychlík, J. – Perenčević, M. (2007). *Dějiny Chorvatska* (Praha: NLN).
- Říchová, B. (2000). *Přehled moderních politologických teorií* (Praha: Portál).
- Sartori, G. (1993). *Teória demokracie* (Bratislava: Archa).
- Sereni, A. P. (1941). The Status of Croatia under International Law. *The American Political Science Review* 35 (6), s. 1144–1151.
- Shirer, W. L. (2004). *Vzestup a pád Třetí říše: dějiny nacistického Německa* (Brno: L. Marek).
- Syrný, M. (2004). Vznik a pôsobenie Demokratickej strany v SNP. In: Lacko, M. a kol., *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historiků III. / Povstanie roku 1944 /* (Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda), s. 359–378.
- Tejchman, M. (1986). *Válka na Balkáně* (Praha: Academia).
- Tejchman, M. (1989). *Balkánský fašismus: fašistické hnutí a organizace v zemích jihovýchodní Evropy* (Praha: Academia).
- Tejchman, M. (1998). Jihoslované v období druhé světové války. In: Šesták, M. a kol., *Dějiny jihoslovanských zemí* (Praha: NLN), s. 445–492.
- Tejchman, M. (2008). *Balkán ve válce a v revoluci 1939–1945* (Praha: Karolinum).
- Tomasevich, J. (2001). *War and Revolution in Yugoslavia: 1941 – 1945* (Stanford: Stanford University Press).

Tönsmejerová, T. (2002). Od ochranného přátelství k okupační moci vnímání německého vlivu slovenskou elitou. In: Glettler, M. – Lipták, L. – Míšková, A. eds., *Nacionálno-socialistický systém vlády: Ríšska župa Sudety, Protektorát Čechy a Morava* (Bratislava: AEP), s. 227–238.

Trifković, S. (1993). Rivalry between Germany and Italy in Croatia, 1942–1943. *The Historical Journal* 36 (4), s. 879–904.

Vicen, J. (2005). K problematike Zaisťovacieho tábora Ilava v rokoch 1939–1945 (Perzekučno-represívny prostriedok). In: Šmigel', M. – Mičko, P. eds., *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov IV* (Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB a Ústav vedy a výskumu UMB v Banskej Bystrici), s. 135–143.

Vojáček, L. – Schelle, K. (2007). *Právní dějiny na území Slovenska* (Ostrava: KEY Publishing).

Weithman, M. W. (1996). *Balkán: 2000 let mezi Východem a Západem* (Praha: Vyšehrad).

Yeomans, R. (2013). *Visions of Annihilation: The Ustasha Regime and the Cultural Politics of Fascism, 1941–1945* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Pre).

7. Resumé

The (first) Slovak Republic (1939–1945), also known as the Slovak State, and the Independent State of Croatia (1941–1945) were two undemocratic regimes established under the auspices of the Nazi Germany during The Second World War. This bachelor thesis aimed to present a brief insight into the short period of existence of these political systems while using a theoretical background of Spanish political scientist and one of the most influential authors in terms of issues of non-democracy Juan José Linz. The main goal of this thesis was to analyse the circumstances of formation, the political system, the centres concentrating the power, the influence of Third Reich and the role of opposition in these war states of east-central Europe region. As the addition we attempted to express the undemocratic character of these regimes while utilizing Linz's criteria of monism vs. limited pluralism, ideology vs. mentality and mobilization vs. depoliticization. The conclusion of this bachelor thesis than summarized the explored findings from previous parts leading us to the comparison of the two cases based on the conditions corresponding with the analytic structure. The results of the comparison exposed that researched cases, despite some general similarities, needs to be strictly distinguished due to their diverse character. This inference also got support from our assignment of the Slovak State to “organic statism” and the Independent State of Croatia to “pretotalitarian regimes” in terms of J. J. Linz typology of non-democracies.

8. Přílohy

Tabulka 1

SROVNÁNÍ AUTORITARISMU A TOTALITARISMU		
	autoritarismus	totalitarismus
autonomie společenských struktur a nepolitické sféry	ano	ne
kontrola všech aspektů života společnosti	ne	ano
absolutní kontrola ekonomické činnosti	ne	ano
vůdčí úloha jedné masové strany	ne/omezená	ano
ovládnutí správních struktur představiteli vládnoucí strany	ne	ano
legální či semilegální opozice	omezeně	ne
existence vůdčí ideologie	ne	ano
masový teror doléhající na celou společnost	ne	ano
vypořádávání se s politickými protivníky prostřednictvím násilí	ano	ano
politická mobilizace obyvatel	ne/omezená	ano
snaha o expanzi	ne	ano
vzor pro jiné země	ne/omezeně	ano

(Balík 2012: 73).

Authoritarian vs. Totalitarian Regimes (Linz)

Authoritarian Regimes

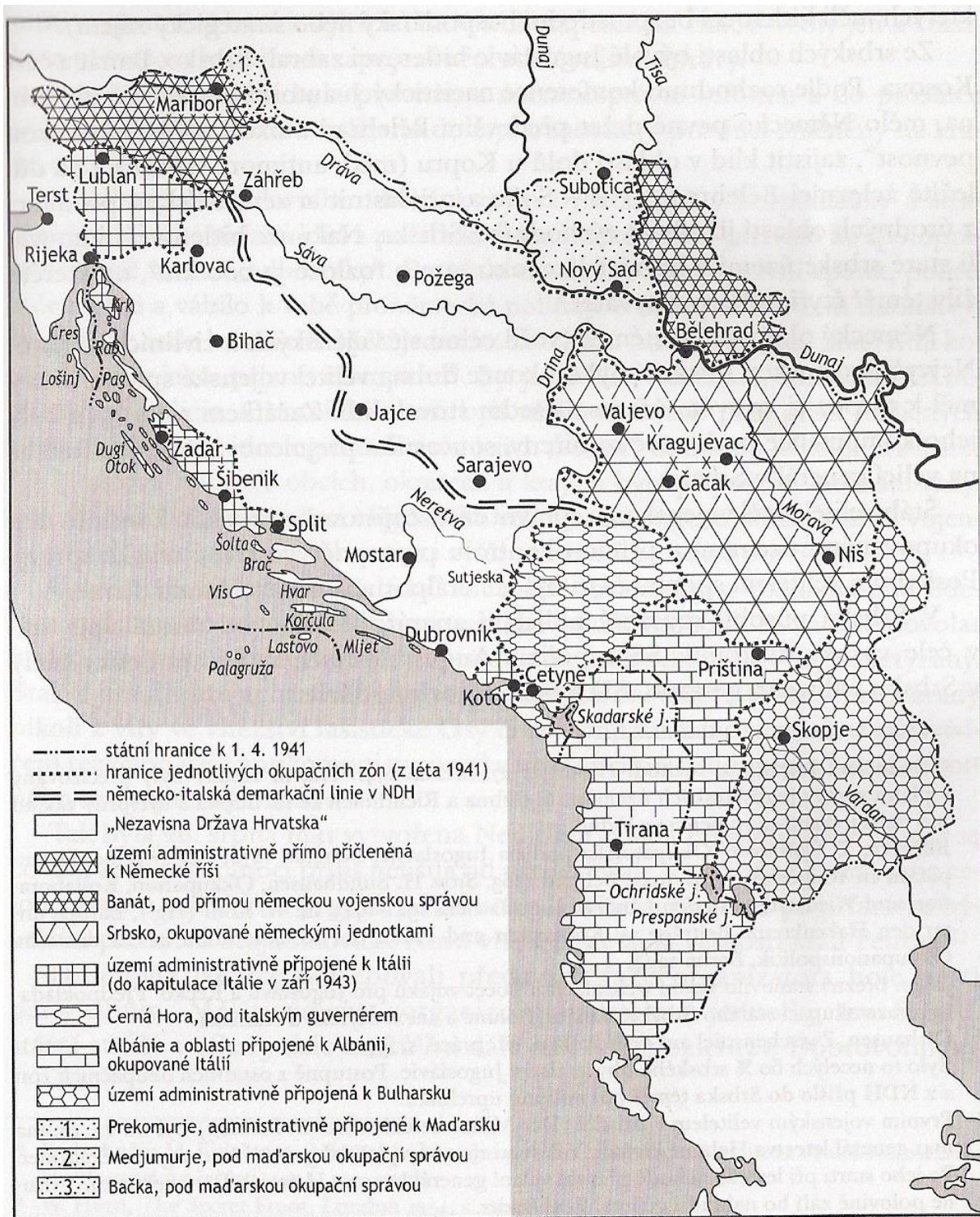
- Role of ideology is weak
- Goal is to depoliticize and de-mobilize society
- Small degree of pluralism is allowed
- Political parties, if they exist, are devoid of ideology and may not play an important role in the regime
- Regime does not exercise total control over society; masses have some political power
- Terror and propaganda may be used, but not to the same extent as in totalitarian regimes

Totalitarian Regimes

- Goals of the regime are social revolution, aiming to transform human nature
- Ideology plays a strong role, provides legitimacy
- Strategy to achieve these goals is to subject society to terror
- Regime has a high level of organization and total control over society
- Key holders of power are the leader, secret police, and party
- Emphasis on mass mobilization
- Regime exercises total control over society

(Erzow a Frantz 2011: 6).

Mapa 1 – rozdělení Jugoslávského království po dobytí státy Osy

(Tejchman 2008: 281).

Mapa 2 – italské zóny I, II, III.

(Rodogno 2006: 13)